Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi/The Journal of Ottoman Literature Studies 35 (Aralık/December 2025), 192-218.
Araştırma Makalesi/Research Article. https://doi.org/10.15247/devdergisi.1780404

AKSARAYLI İSÂ'NIN "MENÂKIB-I HAZRET-İ ÖMER'İN OĞLU EBU ŞAHME" ADLI MANZUM HİKÂYESİNİN DİL VE MUHTEVA İNCELEMESİ

Ahmet Serdar ERKAN | ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0425-795X | *asemata66@gmail.com*

Dr., Milli Eğitim Bakanlığı / Dr., Ministry of National Education

Güneş EKMEKÇİ | ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3397-6152 | *gnekmekci@hotmail.com*

Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Asst. Dr., Batman University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature, https://ror.org/051tsqh55

Atıf Bilgisi/Citation: Erkan, Ahmet Serdar; Ekmekçi, Güneş. " 'Aksaraylı İsâ'nın "Menâkıb-ı Hazret-i Ömer'in Oğlu Ebu Şahme' Adlı Manzum Hikâyesinin Dil ve Muhteva İncelemesi". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 35 (Aralık 2025), 192-218. https://doi.org/10.15247/devdergisi.1780404
Erkan, Ahmet Serdar; Ekmekçi, Güneş. "A Linguıstic And Thematic Analysıs of Aksaraylı İsa's Narrative Poem 'Menâkıb-i Hazret-i Ömer'in Oğlu Ebû Şahme' ". *The Journal of Ottoman Literature Studies*, 35 (December 2025), 192-218. https://doi.org/10.15247/devdergisi.1780404

Geliş Tarihi/Date of Submission: 09.09.2025

Kabul Tarihi/Date of Acceptance: 11.10.2025

Yayım Tarihi/Date of Publication: 30.12.2025

Değerlendirme/Peer-Review: İki Dış Hakem-Çift Taraflı Körleme/Double anonymized-Two External

Araştırma Makalesi/Research Article

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./ It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Benzerlik Taraması/Plagiarism Checks: Yapıldı – Turnitin

Etik Bildirim/Complaints: divanedebiyatidergisi@gmail.com

Yazar Katkıları/Author Contributions: Araştırmanın Tasarımı (CRediT 1) Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50); Veri Toplanması (CRediT 2) Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50) Araştırma - Veri Analizi- Doğrulama (CRediT 3-4-6-11); Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50); Makalenin Yazımı (CRediT 12-13) Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50); Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi (CRediT 14) Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50) / Conceptualization (CRediT 1) Author-1 (%50) - Author-2 (%50); Data Curation (CRediT 2) Author-1 (%50) - Author-2 (%50); Investigation -Analysis -Validation (CRediT 3-4-6-11) Author-1 (%50) -Author-2 (%50); Writing (CRediT 12-13) Author-1 (%50) - Author-2 (%50); Writing – Review & Editing (CRediT 14) Author-1 (%50) - Author-2 (%50)

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir/The author(s) has no conflict of interest to declare

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır/The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır/Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

ISSN: 1308-6553 **e-ISSN: 2792-0836**

ÖZET

Dinî ve öğretici mesneviler, Müslümanlara İslamiyet'i öğretmek amacıyla kaleme alınmış didaktik eserlerdir. Müellifler, bu tarz eserlerini sanat kaygısından uzak olarak sade bir dil ve anlaşılır bir üslupla telif etmişlerdir. XIV. yy. şuarasından Aksaraylı İsâ da bu şairlerden biridir. Yapılan araştırmalar sonucu 6 eseri olduğu bilinen bu şairin günümüze ulaşıp tespit edilen 4 eseri vardır. Bunlardan biri de "Hz. Ömer'in Oğlu Ebu Şahme Menkıbesi"dir. 161 beyitten oluşan bu manzumede, Hz. Ömer'in Ebu Şahme lakaplı Abdurrahman isimli oğluna, işlediği zina suçu sebebiyle uyguladığı had cezasıyla ilgili bir olay anlatılmaktadır. Dramatik bir üslupla telif edilen bu mesnevide Hz. Ömer, suç işleyen kişi aile bireylerinden biri de olsa adaletin gereğini yerine getirmekten vazgeçmeyen bir karakter olarak öne çıkmaktadır. Ancak şair mesnevisinde, Hz. Ömer'in evladının vefatı üzerine yaşadığı hüznü de dile getirmektedir. Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini yansıtan bu eserin tarafımızdan tespit edilen 3 nüshası üzerinden tenkitli metni oluşturulmuştur. Daha sonra bu metin, muhteva ve dil hususiyetleri açısından ayrı başlıklar altında incelenmiştir. Arkaik birçok kelime ve eki barındıran manzumenin tespit edilen dil özellikleri, fonetik yönden analiz edilmiştir. Latinize edilmiş metin, edebî tahlil ve biçimbilimsel çözümleme yöntemleriyle incelenmiş, bu süreçte şiirin beyit numaraları, olay örgüsü, şahıs ve mekân adları temel alınarak içerik çözümlemesi de yapılmıştır. Çalışma 3 bölümden meydana gelmiştir. İlk bölümde Aksaraylı İsâ ve eserleri tanıtılırken ikinci bölümde metin dil, üslup ve muhteva açısından değerlendirilmiştir. 3. bölümde mesnevinin tenkitli metni, makalenin sonuna eklenmiştir. Bu çalışma, Türk dili ve Eski Türk edebiyatı literatürüne, metinlerin içerik, dil ve üslup açılarından incelendiği tenkitli bir metinle katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aksaraylı İsa, Ebu Şahme, Eski Anadolu Türkçesi, Hazret-i Ömer, İslami Türk Edebiyatı, Mesnevi.

A LINGUISTIC AND THEMATIC ANALYSIS OF AKSARAYLI İSA'S NARRATIVE POEM "MENÂKIB-I HAZRET-İ ÖMER'İN OĞLU EBÛ ŞAHME"

ABSTRACT

Religious and didactic masnavis are didactic works written to teach Muslims about Islam. The authors composed these works in a simple language and understandable style, devoid of artistic concern. İsâ of Aksaray, from the 14th century, is one such poet. Research indicates that this poet, known to have written six works, has only four that have survived to the present day. One of these is " Hz. Ömer'in Oğlu Ebu Şahme Menkıbesi" This poem, consisting of 161 couplets, recounts an incident involving the punishment of punishment imposed by the Hazrat Omar on his son Abdurrahman, nicknamed Abu Shahma, for the crime of adultery. Written in a dramatic style, the Hazrat Omar stands out as a character who never gives up on upholding justice, even if the perpetrator is a family member. However, in his masnavi, the poet also expresses his grief upon the death of his son. A critical text was created based on three copies we identified of this work, which reflects the linguistic characteristics of Old Anatolian Turkish. Later, this text was examined under separate headings in terms of its content and language features. The linguistic features of the poem, which contains many archaic words and suffixes, were analyzed phonetically. Furthermore, the Latinized text was examined using literary and morphological analysis methods, and during this process, a content analysis was conducted based on the poem's couplet numbers, plot, and names of characters and places. The study consists of three parts. The first part introduces İsâ of Aksaray and his works, while the second part evaluates the text in terms of language, style, and content. In the third section, the critical text of the masnavi is added at the end of the article. This study aims to contribute to the literature of Turkish language and Old Turkish literature with a critical text in which the texts are examined in terms of content, language and style.

Keywords: Isa of Aksaray, Abu Shahma, Old Anatolian Turkish, Hazrat Omar, Islamic Turkish Literature, Masnavi.

Giriş

Mesnevi; Arapça “mesnâ” kelimesinin nisbet eki almış biçimi olup sözlük anlamı “ikişer ikişer, ikili, ikişerlik” demektir. Her beyti kendi arasında kafiyeli olan mesnevi, aruzun kısa kalıplarıyla yazılan uzun bir nazım biçiminin ismidir. 20 ila 30 beyitten binlerce beyte kadar mesneviler yazılmıştır (Çiçekler, 2004, 320; İpekten, 2015, 61; Dilçin, 1995,167) Beyitlerin kendi arasında kafiyeli oluşu şairlere bu nazım şekliyle şiirler yazma kolaylığı sağlamıştır. Bu sebeple de destanlardan uzun aşk hikâyelerine, öğretici, dinî ve ahlakî konulardan şehrengizlere kadar birçok mevzuda mesneviler yazılagelmiştir (İpekten, 2015, 61).

Bu nazım şekli, terim olarak ilk defa İran edebiyatında kullanılmış olmakla birlikte en eski örnekleri “*müzdevice*”, “*recez*” ve “*urcûze*” isimleriyle Arap edebiyatında görülmüştür. Edebiyatımıza, XI. yy.da İran edebiyatından gelmiş olan mesnevide (Ünver, 1986, 430) Türk şairleri, XIII ve XIV. yy.da biraz daha acemi ve taklitçi bir anlayışla eserler ortaya koymuşlardır. Zira bu asırlar, bu nazım şekli için bir başlangıç dönemiyken XV. yy. ise şairlerin ustalıklarını sergiledikleri ve önceki yüzyıllarla kıyaslanmayacak kadar güzel eserler ortaya koydukları farklı bir dönem olmuştur (Şentürk, Kartal, 2016, 150-151). Genel olarak dinî, tasavvufî, destanî, menkıbevî, tarihî ve ilmî alanda öğretici ve merak uyandırıcı konuların anlatılmasında, farklı aşk maceralarının manzum hale getirilmesinde tercih edilen bir nazım şekli olan mesnevi, Türk toplumunda İslamiyet’in hem öğretilmesinde hem de sevdirilmesinde önemli bir edebî araç olmuştur.

Mesnevi nazım şeklini, bu amaç etrafında kullanan şairlerden biri de XIV. yy.da yaşamış, telif ettiği eserlerden günümüze yalnızca dört eseri ulaşabilmiş, meddah bir şair olan Aksaraylı İsâ’dır (Özdemir, 1996, 3; Korkmaz, 2020, 99). Dönemindeki diğer mesnevi şairleri gibi İslamiyet’i halka manzum hikâyeler vasıtasıyla anlatmak isteyen müellif, bunu Eski Anadolu Türkçesinin sade dili ve anlaşılır üslubuyla yapmaya çalışmıştır. Ele geçmemiş 2 eserleriyle beraber 6 eser sahibi olduğu tespit edilmiş olan İsâ’nın Hz. Ömer’in oğlu Ebu Şahme’nin had cezasını anlattığı manzum hikâyesi, makalemizin konusunu teşkil etmektedir. 161 beyitten oluşan bu mesneviyle şair, Hz. Ömer’in adalet anlayışını oğluna uyguladığı had cezası üzerinden okuyucularına anlatmak istemiştir. Çalışmada bu mesnevinin muhteva ve dil özellikleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır. Metnin dil hususiyetleri, fonetik açıdan analiz edilirken hikâyenin muhtevası yaşanmış bir vakaya dayandığı için konuyla ilgili tarihi veriler de ortaya konularak incelenmiştir.

Çalışma 3 bölümden meydana gelmektedir. İlk bölümde Aksaraylı İsâ ve eserleri hakkında bilgi verilirken ikinci bölümde eserlerinden çalışma konumuz olan Ebu Şahme hikâyesi kısaca tanıtılıp dil ve muhteva özellikleri alt başlıklar altında incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise nüshaları tanıtılan bu manzum hikâyenin 161 beyitlik tenkitli metni makalenin sonuna eklenmiştir.

1. Aksaraylı İsâ ve Eserleri

XIV. yy. şairlerinden biri olan Aksaraylı İsâ gerek tezkirelerde gerekse sair biyografik eserlerde kendine yer bulamadığı için hakkındaki bilgiler şairin elimizdeki eserlerinden çıkarılan verilerin ötesine geçmemektedir. Eserlerinden biri olan “Miraciyye”si üzerine 1996 yılında bir yüksek lisans tezi hazırlayan Sema Özdemir, şairle ilgili bazı bilgileri bu tezinde ortaya koymaya çalışmıştır.

Tam olarak doğum yeri ve tarihi belli olmayan İsâ hakkında Konyalı İbrahim Hakkı, *Aksaray Tarihi* adlı eserinde bu zatın Aksaray’ın yetiştirdiği şuara ve ulemadan biri olup H. 728 (M. 1327-28) yılında öldüğünü ve Hüsrevşahoğullarından İsmail’in oğlu olduğunu belirtmektedir. İbrahim Hakkı’nın eserinden hareketle H. 728 (M. 1327/1327-28) yılında vefat eden Aksaraylı İsâ, Osmanlının kuruluş yıllarında yaşamış bir şair olup bazı kaynaklarda Kırşehirli Süleyman Türkmanî’nin dervişlerinden biri olduğuna dikkat çekilmektedir (Konyalı, 1974, 2462-2463).

Özdemir, 1996 yılında bitirmiş olduğu tezinde şairin günümüze ulaşan eserleri olarak 3 eserden bahsederken çalışma konumuz olan 161[1] beyitlik “Ebu Şahme” hikâyesinden bahsetmemektedir. Tespit edilen 3 eserinden ilki 341 beyitten oluşan “Mi’raciye”, ikincisi farklı nüshalarda 106-114 beyitler arasında olup Hz. Muhammed’in İbrahim adlı oğlunun vefatını anlatan “Vefât-ı İbrahim” ve sonuncusu 100 beyitlik halk tipi bir mesnevi olan ve Hz. İbrahim’in rüyası üzerine oğlu Hz. İsmail’i kurban etmek istemesi, Hz. Cebrâil’in ona bir koç getirip onu kurban etmesini söylemesini hikâye eden “Dâstân-ı İsmail” adlı mesnevisidir. Ancak bu şairin hala tespit edilememiş olan “Envârü’l-Efkâr” ve “Lübbü’l-Elbâb” (Özdemir, 1996, 2-3; Güneş, 2021[2]) adlı eseriyle beraber toplam 6 eser sahibi bir müellif olduğu düşünülmektedir.

Çalışma konumuz olan “Ebu Şahme Menkıbesi” ise İsâ’nın Özdemir’in tezinde (Özdemir, 1996) bahsetmediği eserlerinden biridir bu mesnevi hakkında Şenol Korkmaz 2020 yılında “Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 6823/2” demirbaş

[1] Ebu Şahme menkıbesi 155 beyitten meydana gelmektedir ama mesnevinin Ç1, Ç2 nüshalarında olup M nüshasında olmayan ve Hz. Ömer’in adaletini konu eden 6 beyitlik bir giriş bölümü daha vardır. Bu kısım her ne kadar beyit sayısı olarak az olsa da mesnevinin ana fikri olan “adalet” kavramını ele aldığı için bu bölümde toplam beyit sayısına eklenmiştir. Sonuç olarak mesnevi 161 beyitten oluşmaktadır.

[2] İsmail Güneş, Aksaraylı İsa (e-aksaray ansiklopedisi), erişim tarihi: 30.05.2025, https://e-sehir.aksaray.edu.tr/2021/01/13/aksarayli-isa/

numarasına kayıtlı tek nüshasından hareketle mesneviyi "Hikâyet-i Şuhmâ" başlığında yayımlamıştır. Ancak bu çalışma mesnevinin 103 beyitten oluşan tek nüshası üzerinden yapılmıştır (Korkmaz, 2020). "Ebu Şahme / Şuhma" menkıbesinin tarafımızdan iki nüshası daha tespit edilerek Korkmaz'ın nüshasıyla beraber 3 nüsha üzerinden toplamda 161 beyitlik tenkitli bir metni ortaya konmuş ve bu metnin dil, üslup ve muhteva çalışması yapılmıştır.

2. Menâkıb-ı Hazret-i Ömer'in oğlu Ebu Şahme

Menâkıb, Arapça bir kelime olup "bir şeyden bahiste bulunmak" manasındaki "nekabe" fiilinden gelen "menkabe" sözcüğünün çoğuludur. "Övünülecek güzel iş, hareket, vasıf ve meziyetler" anlamlarında kullanılan bu kavram, İslâm edebiyatında ekseriyetle bir hak dostunun yaşamı etrafında şekillenmiş hikâye veya kerametlerin anlatıldığı dinî-tasavvufî eserlerin genel adı olmuştur (Canım, 2020, 147; Şahin, 2004, 112[3]). Hz. Ömer'in çocuklarından Abdurrahman el-Asgar / el-Esvat[4] adlı oğluna uyguladığı had cezasının konu edildiği bu mesnevi, Hz. Ömer'in oğlu da olsa adaletten şaşmadığının yüceltildiği bir menkıbe örneğidir. Eski Anadolu Türkçesinin sade dil anlayışıyla kaleme alınmış bu eserde Aksaraylı İsâ, Hûlefâ-yı Râşidîn'in ikincisi olan Hz. Ömer ve onun ailesi üzerine kurguladığı hikâye ile hem onları tanıtmak hem de İslam'ın ceza hukuku karşısında bu ailenin teslimiyetini ortaya koymak istemiştir, denilebilir. Eser, 161 beyitten meydana gelip okuyucusunun rahatlıkla anlayabileceği sade bir dil ve üslup anlayışıyla kaleme alınmıştır.

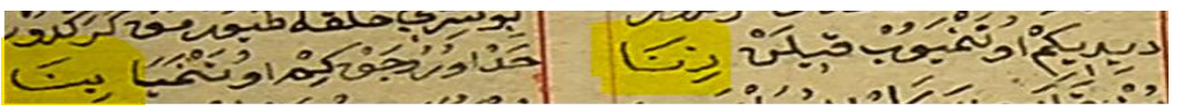
2.1. Menkıbenin Dil ve Üslubu

Oğuz şivesine dayalı ilk yazı şekli olan Eski Anadolu Türkçesi, Türkiye Türkçesinin tarihi devresinin ilkini teşkil etmektedir. Selçuklu devri Türkçesini de içine alan bu devre XIII. asırdan XV. asrın sonuna kadar devam etmiştir. XV. asrın ikinci yarısı bir geçiş devri olmakla beraber, Eski Anadolu Türkçesinin hususiyetleri, bütün XVI. asır boyunca devam etmiş, hatta XVII. asırda da kendisini göstermiştir (Timurtaş, 1976, 331). XIV. yy. şairlerinden olan Aksaraylı İsâ, çağdaşı diğer şairler gibi eserlerinde, Eski Anadolu Türkçesinin sade dilini hâkim kılmıştır. XIV. yy.da Arapça ve Farsçaya karşı direnişinde başarılı olan Türkçe, Osmanlının büyümeye ve gelişmeye başlamasıyla bu konuda gerileme yoluna girmiştir (Korkmaz, 2014, 79). Şair de manzumesinde, mevcut duruma uygun olarak Farsça hiçbir tamlamaya yer vermemiş, Arapça ifade ve tamlamaları da sadece birkaç beyitte (46, 89, 114, 136, 153, 154 ve 155. beyitler) kullanmıştır.[5]

İçüben ʿaḳl zāʾil oldu fī'l-ḥāl	O kāfir ḳıldı buña ḥīle vü āl	46. b
Vā firāḳā diyüben ol aġladı	Cümle ḫalḳuñ yüregini ṭaġladı	114. b

Manzum hikâyede aruzun hezec bahrinden *"mefâʿîlün mefâʿîlün feʿûlün"* ile remel bahrinden *"fâʿilâtün fâʿilâtün fâʿilün"* kalıbları kullanılmıştır.[6] Manzumede ahenk ağırlıklı olarak mürdef kafiye üzerine kurulmuştur. Ancak burada 80. beytin Ç2 nüshasındaki yazımında bir detay saklıdır. Şöyle ki aşağıda görüldüğü gibi ilk mısraın son kelimesi "zinâ" iken ikinci mısraın son kelimesi "yine"dir. Ancak bu ikisi arasında kafiye görülmemektedir. Kesin bir ses benzerliği yok gibi görülmektedir ama Ç2 nüshasında bu beyitte "yine" kelimesi Ç1 ve M nüshalarında olduğu gibi "ينه" şeklinde değil "ينا" şeklinde yazılmıştır:

Didi kim utanmayub ḳılan **zinā**	Ḥad urıcaḳ kim utanmaya **yine**	80. b

Zira bilinmektedir ki Klasik edebiyatta kafiye kulağa göre değil göze göredir, müstensih de bu sebeple yukardaki beyitte kafiye için "e" harfini "ه" (güzel he) ile yazmak yerine "ا" (elif) ile yazmayı tercih etmiştir.

Metin, anlaşılır bir üslupla kaleme alınması ve yazılma amacı bir konuyu öğretmek olması nedeniyle söz sanatları bakımından oldukça sade olduğu görülmüştür. Ancak buna rağmen İsâ'nın cinas gibi söze dayalı edebi sanatlardan örnekleri de şiirinde kullandığı tespit edilmiştir:

ʿÖmer geçdi bu kez anuñ **yirine**	ʿÖmer olsa kim **yirine**	3. b

[3]Haşim Şahin, "Menākıbnāme", Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/menakibname (erişim tarihi: 01.06.2025).

[4] Kaynaklarda Hz. Ömer'in had cezasını uyguladığı oğlu "Ebu Şahme" için hem "Abdurrahman el-Asgar" hem de "Abdurrahman el-Esvat" olduğuna dair bilgiler yer almaktadır (Kaya, 2013, 53-54; Sarıcık, 2016, 283-284). Bu sebeple çalışmamızda, her iki ismi de beraber kullandık.

[5]Arapça ifade ve tamlamalar metinde koyu olarak yazılıp ayrıca dipnotta anlamları verilmiştir.

[6] Metnin aruz ve ahenk unsurlarının tespitinde Haluk İpekten'in *"Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz"* kitabıyla Cem Dilçin'in *"Örneklerle Türk Şiir Bilgisi"* adlı kitabından yararlanılmıştır.

Bu beyitte yazılışları aynı olan “yirine” kelimelerinin ilk ikisi “yir” sözcüğünün iyelik 3. şahıs ve yönelme hal ekini almış haliyken sondaki “yirine” Eski Anadolu Türkçesinde “kızmak, üzülmek; mahzun olmak, tasalanmak” (Paçacıoğlu, 2006, 697; Dilçin, 1983, 247) anlamlarına gelen farklı bir kelimedir. Bu iki kelime arasındaki anlam farklılığı ile şair, cinas yapmıştır.

İsâ, eserinde dönemin sade dil özelliklerini yansıtmanın yanında, manzumeye birçok arkaik ek ve kelimeyi de taşımıştır. Bu sayede şiir, sadece tarihsel bir vakanın kurgusal anlatımı olmanın ötesinde Türkçenin dilsel gelişimine de ayna tutmaktadır. Şair, arkaik kelime ve eklerin yanında bir o kadar da deyimlere yer vermiştir.

Eski Anadolu Türkçesi, bir yandan Eski Türkçenin izlerini taşırken diğer yandan köklerde ve eklerdeki bazı ses ve şekil farklılıklarını göstermesi sebebiyle dil yapısını, Osmanlı Türkçesinden ayıran özelliklerde sahiptir. Bu dönemde ortaya konan eserler ve bu eserlerin Eski Anadolu Türkçesine ait dil yapıları, Türk dili tarihinin doğal sürecini takip noktasında önemli bir yer tutmaktadır. Bunlardan ilki Eski Uygur imlası özellikleri ikincisi ise Arap ve Fars imlâsı özellikleridir. Eski Anadolu Türkçesinin yaklaşık üç yüz yıl süren ve giderek olgunlaşan bütün devreleri için sağlam bir imlâdan söz etmek mümkün değildir. Bu sebeple imlâ devre ve esere göre farklılık gösterebilmektedir (Gülsevin, Boz, 2010, 23). Bu açıdan Aksaraylı İsâ’nın Ebu Şahme adlı manzum hikâyesi, bu tarihsel sürecin XIV. yy. dil özelliklerini yansıtan birçok örneğe sahiptir. Eserin tespit edilen ses özellikleri şu şekildedir.

2.1.1. Ses Bilgisi (Fonetik)

Fonetik, bir dilin ve bildirişmenin ses sitemini konu eden ve seslerin dil sistemi içindeki görevlerini değerlendiren bilim dalının adıdır (Korkmaz, 2007, 184). İsâ’nın mesnevisinde, Eski Anadolu Türkçesinin ses özelliğini gösteren birçok kelime tespit edilmiştir.

2.1.1.1. Ünlüler

Osmanlı Türkçesi ile yazılan bir metni çeviri yazıya aktarırken ünlülerin harf veya hareke ile gösterilmesi aktarıcı için yanlış okumaların önüne geçmektedir. Metin içinde ünlülerin yazımıyla ilgili bir standart mevcuttur. Ünlülerin hem harf hem de hareke ile gösterilmesi okumada kolaylık sağlamıştır.

2.1.1.1.1. Ünlü Uyumu

Ünlü uyumu kalınlık incelik uyumu ve düzlük yuvarlaklık uyumu başlığı altında ele alınmıştır.

2.1.1.1.1.1. Kalınlık - İncelik Uyumu

Bir sözcüğün, ilk hecesinde kalın bir ünlü (a, ı, o, u) bulunuyorsa diğer hecelerdeki ünlüler de kalın, ilk hecesinde ince bir ünlü (e, i, ö, ü) bulunuyorsa diğer hecelerdeki ünlüler de ince olması kalınlık-incelik uyumu olarak tanımlanır.

Türkçenin içinde bulunduğu dil ailesinin en belirgin özelliği kalınlık incelik uyumudur. Kalınlık-incelik uyumu bakımından ünlü uyumu, Türkçede her devirde sağlamdır (Timurtaş, 1994, 26). Dil uyumu başlangıçtan bugüne kadar Türkçenin her devrinde çok kuvvetli olarak hâkim bulunmuş olan ve günümüzde de devam eden bir kuraldır ve Türkçenin en önemli fonetik özelliğidir (Kartallıoğlu, 2011, 47).

Metin içerisinde kalınlık-incelik uyumu sağlamdır ve bazı örnekler şu şekildedir: **bulardur** 10b, **gülleri** 10b, **sözümi** 46b, **besleyemezüm** 62b, **virmege** 44b

Arapça ve Farsça alıntı kelimelere gelen Türkçe ekler kelimenin son ünlüsüne uygun olarak yazılmıştır: **safāsıdan** 32b, **nefeslü** 134b, **ḫoşnudum** 149b

Dil uyumuna bağlı olmayan "-ken" zarf fiil eki, metin içerisinde ince ünlülü olarak tek şekilli olarak kullanılmıştır:
Tañrı ḥaddini **ururken** ölmişüm 132b

2.1.1.1.1.2. Düzlük Yuvarlaklık Uyumu (Dudak Uyumu)

Türkçede, diğer dünya dillerinin çoğunda olmayan, temeli ses ahengine dayalı, damak ve dudak uyumu olmak üzere iki çeşit ünlü uyumu bulunmaktadır. Damak uyumu bir sözcükteki ünlülerin önlük-artlık (e, i, ö, ü / a, ı, o, u) uyumu olarak, dudak uyumu ise düzlük-yuvarlaklık (a, e, ı, i / o, ö, u, u) uyumu olarak bilinir. Dudak uyumu, ünlü-ünsüz uyumu tarafından zaman zaman bozulur (Karaağaç, 2018, 119).

Dudak uyumu olarak da adlandırılan düzlük-yuvarlaklık uyumu, Eski Anadolu Türkçesi döneminde, Eski Türkçe dönemine göre gerileme göstermiştir. Bu uyumsuzluğun sebeplerinden ilki Eski Anadolu Türkçesi döneminde “yuvarlaklaşma” olayı ikincisi ise “düzleşme” hadisesidir. Eski Türkiye Türkçesinde bazı istisnalar dışında var olan bu uyum, (Gabain, 2007, 36). Batı Türkçesinin dudak uyumları bakımından en düzensiz dönemidir (Duman, 2000, 52). Eski Anadolu Türkçesinde dudak uyumu bugünkü duruma göre epeyce bozuktur. Batı Türkçesinin ilk devresi olan Eski Anadolu

Türkçesinde kelime tabanlarında ve eklerde dudak uyumu düzensizlik gösterir. Hem kelime tabanlarında hem de eklerde uyumsuzluklar görülür. Gerek Eski Türkçede gerek bugünkü yazı dilimizde düz ünlü taşıyan bazı kelime ve eklerin Eski Anadolu Türkçesinde yuvarlak ünlü taşımaları, bu devrenin en mühim fonetik hususiyetlerinden birisidir (Özkan, 1993, 92).

İncelediğimiz metnin ünlülerinin, gerek harfle gerekse harekeyle gösterilmesi metnin okunabilirlik açısından kolaylık sağlamıştır. Ünlülerdeki genel yuvarlaklaşma eğilimi ve bazı eklerin devamlı düz veya yuvarlak ünlü ile kalıplaşması uyumu bozan sebeplerdendir. Metin içerisinde de yer alan ve uyuma aykırı olan örnekler Eski Anadolu Türkçesinde yer alan eklerin uyum süreçlerine paralellik göstermektedir.

2.1.1.1.1.2.1.Yuvarlaklaşma

Yuvarlaklaşma, benzetme olayı sonucu düz bir ünlünün, kelimedeki dudak ünsüzünün ya da yuvarlak bir ünlünün etkisiyle yuvarlak bir ünlüye dönüşmesi olayıdır (Savran, 2018, 89). Metinde yer alan yuvarlaklaşma olayı köklerde ve eklerde yuvarlaklaşma başlığı altında ele alınmıştır.

2.1.1.1.1.2.1.1. Köklerde Görülen Aslî Yuvarlaklaşma

Eski Türkçeden beri süregelen ikinci hece yuvarlaklığına sahip örnekler: **kendü** 49b, **ilerü** 41b, **eyüdür** 44b.

Eski Türkçe devresinde mevcut olan -ğ ve -g'ler düşerken kendinden önceki ünlüyü yuvarlaklaştırmaktadır (Timurtaş, 1976, 335). Bu hadise sonucu yuvarlak ünlü taşıyan bir örneğimiz mevcuttur: **ṣarudur** 44b.

2.1.1.1.1.2.1.2. Eklerde Görülen Yuvarlaklaşma

Metin içerisinde tespit edilen ve sürekli yuvarlak ünlülü olarak kullanılan ekler düzlük- yuvarlaklık uyumunu bozmaktadır.

2.1.1.1.1.2.1.3. Yapım Eklerinde Görülen Yuvarlaklaşma

İsimden isim yapma eki +cuK

Eski Türkçede bulunmayan bu ek, Eski Anadolu Türkçesinde mevcut olup ekin yuvarlak ünlülü kullanımına rastlamaktayız (Ergin, 1981, 164).

Metinde düz ünlülü kullanımı bulunmamaktadır: **Oġlancuġum** 121b, **eglencecügüm** 121b.

İsimden isim yapma eki + lI

Sıfat yapma eki -lu, -lü (<-lıġ, -lig) -ğ ve g'lerin düşmesi dolayısıyla yuvarlak vokallidir. Ekin menfisi olan -suz, -süz analoji yoluyla yuvarlak vokal taşımaktadır (Timurtaş, 1976, 337). Metin içerisinde yer alan örnekler şu şekildedir: **datlu** 136b, **ṭatlu** 126b, **Aḳsarāylu** 158b.

Fiilden Fiil Yapma Eki -Ur

Ünlü uyumu sonradan gerçekleşmiş olan bu ekin ünlüsü daima yuvarlak olup metin içerisinde tek bir örneği mevcuttur: **göçürdi** 154b.

2.1.1.1.1.2.1.4. Çekim Eklerinde Görülen Yuvarlaklaşma

+dUr Bildirme Eki

Eski Türkçede "tur-" fiili üzerine geniş zaman eki "ur-" un getirilmesiyle oluşan "turur" şeklinden gelmektedir. Eski Türkiye Türkçesinde daima yuvarlak ünlülüdür. Ekin vokal uyması daha sonraki yüzyıllardadır (Timurtaş, 1994, 33). Metinde +Dur ekinin daima yuvarlak ünlülü olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Ekin sadece bir örnekte düz şekli görülmektedir. Hem taban ünlüsünün hem ekin ünlüsünün düz olduğu bir şekil vardır: **dīvārıdır** 9b.

Diğer örneklerde hem düztabanlarla beraber hem de yuvarlak tabanlarla beraber uyumsuz kullanılmıştır: **bulardur** 10b, **ṣarudur** 44b, **dermāndur** 54b, **böyledür** 133b, **emridür** 139b.

Metin içerisinde ekin, +DUrUr şekli de mevcuttur. Tespit ettiğimiz örneklerde düztabanlardan ve yuvarlak tabanlardan sonra daima yuvarlak ünlülü olarak kullanılmıştır: **bu durur** 138b, **ṣarı durur** 73b, **yeg durur** 82b, **var durur** 173b.

Çokluk Şahıs Eki +vUz

Dudak ünsüzü v < b dolayısıyla ünlüsü yuvarlaklaşmış eklerden biri olan bu ek, Eski Anadolu Türkçesinde her zaman yuvarlak ünlülü olarak kullanılmaktadır. Metin içerisinde bir örnek mevcuttur: **idevüz** 24b.

İlgi Hal Eki+(n)Uŋ

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde daima yuvarlak ünlülüdür. Bu yuvarlaklaşma, ñ tesiriyle olmuştur (Timurtaş, 1994, 34). Metinde yer alan örnekler şu şekildedir: **anuñ** yirine 3b, **bāġınuñ** gülleri 10b, **gülzārınuñ** bülbülleri 10b, **ḳuluñ** birine 24b, **Muṣṭafā’nuñ** kabrine 27b, **bunuñ** ötesi 60b, **Anasınuñ** uşşı 127b, **ḫalḳuñ** yüreğin 130b.

Dudak uyumu (benzeşmesi) Eski Anadolu Türkçesi devresinde yoktur. Ancak Klasik Osmanlı Türkçesi döneminden itibaren dilde görülmeye başlanmıştır (Özkan, 2001, 188) bununla beraber, "dikkatsiz müstensihlerin" elinden çıkan bazı Arap harfli kitaplarda da zaman zaman uyuma girmiş örnekler ile uyumsuz şekiller bir arada kullanılmıştır. Dolayısıyla metin içinde tek bir örneğin olması müstensih hatası mı olduğu yoksa ekin uyuma bağlandığı mı konusunda sağlam bir veri sağlayamamaktadır.

Metinde yer alan örnek şu şekildedir: Dīn e**viniñ** 9b.

I. Teklik Şahıs İyelik Eki +(U)m

Eski Türkçede dudak uyumuna bağlı olan bu ek Eski Türkiye Türkçesinde daima yuvarlak ünlülü olarak kullanılmıştır (Kartallıoğlu, 2011, 428). Metin içerisinde de dönem özelliklerine uygun olarak yuvarlak ünlülü olarak kullanılmıştır**: gözlerümüñ** 131b, **göñlümüñ** 131b, **reyḥānum** 134b, **gülüm** 134b, **göñlümüñ** 136b, **baġrum** 136b**, ḳulumu** 24a**, oġlum** 34b**, durumum** 70a**, gözüm** 121a**, yüzüme** 111b.

II. Teklik Şahıs İyelik Eki+(U) ñ

Analoji yoluyla (1. şahıs iyelik ekine benzemek suretiyle) yuvarlak ünlü taşımaktadır (Timurtaş, 1994, 278) . Tespit ettiğimiz örneklerde eke gelen yardımcı ses daima yuvarlak ünlülüdür: **yüzüñ** 11b, **ḳoḳuñ** 112b, **ṭapuña** 16b, **oġluñ** 60b, **ṣuçuñ** 82b.

I. Çokluk Şahıs İyelik Eki +(U)mUz

Metin içinde sadece bir örneği olup ekin ünlüsü yuvarlaktır**: cānumuz** 117b.

II. Çokluk Şahıs İyelik Eki +UnUz

Metin içinde sadece bir örneği olup ekin ünlüsü yuvarlaktır**: işlerüñüz** 159b.

-(U)r/ -(A)r Geniş Zaman Eki

Eski Anadolu Türkçesinde geniş zaman çekimi -Ur, -Ar, -r ekleriyle yapılmakta idi. Ekin dar düz ünlülü şekli yoktur (Timurtaş, 1994, 122). Metin içerisinde çok sayıda örneği bulunan bu ekin ünlüsü hem düz ünlülü tabanlardan hem yuvarlak ünlülü tabanlardan sonra daima yuvarlak ünlülü olarak kullanılmıştır: **ne ḳılur** 156b, **ṣanur** 49b, **aġlayur** 42b, **vaḳıʿāt olur** 42b, ʿ**avrat alur** 58b, **utanur** 82b, **doyur** 105b, **gelür** 58b, **tanur** 66b, **aġlar** 122b, **gider** 127b, **ḳılur** 156b.

Görülen Geçmiş Zaman Eki +dU

Birinci ve ikinci şahıslarda daima yuvarlak ünlülü olup üçüncü şahıslarda daima düz ünlülü olarak kullanılmıştır. Ek bu yapısı sebebiyle dudak uyumunu bozmaktadır: **aġladılar** 127b, **ṭaġladı** 130b, **tamām oldı** 129b, **ṭutuşdı** 140b, **döndiler** 143b, **arıtdı** 150b, **oldı** 154b, **oḳuduñ** 69b, 150b.

I. Çokluk Şahıs Emir Kipi -AlUm

Eski Türkiye Türkçesinde dudaksı /m/ ünsüzününün tesiriyle dar-düz ek ünlüsü yuvarlaklaşmıştır (Timurtaş, 1994, 182). Eski Anadolu Türkçesinde hep -alum, elüm şeklinde görülür (Ergin, 1997, 306). Ekin ikinci ünlüsü ince sıradan ünlülere sahip örneklerde yuvarlaktır: **işidelüm** 29b, **terk idelüm** 117b, **n’idelüm** 117b, **tamām eyleyelüm** 125b, **n’eyleyelüm** 125b, **ṣabr eyleyelüm** 138b. Eski Anadolu metinlerinde ünlüsü yuvarlak olmasına rağmen incelediğimiz metinde düz ünlüye sahip bir örneğe rastlanmıştır. Metin içerisinde kalın sıradan ünlülerle kullanılan örnek şöyledir: **çalalım** 54b.

Zarf Fiil Eki -Up

Eski Türkçe döneminden itibaren Türk dilinin her safhasında görülen ve yaygın bir kullanıma sahip olan bu ek, Eski Türkçede döneminde ünlü ile biten tabanlara /-p/ şekli, ünsüzle bitenlere genellikle /-ıp/ ~ /-ip/ son hecesi yuvarlak ünlülü olanlardan sonra /-up/ ~ /-üp/ şeklinde gelir (Gabain, 2007, 81). Eski Anadolu Türkçesinde ise bu ek, Eski Türkçede

-p şeklinde olan ve Batı Türkçesine geçerken önündeki yardımcı vokalin bünyesine dâhil zannedilmiş, böylece ek Batı Türkçesinde iki sesli olmuştur (Ergin, 1997, 340).). Eski Anadolu Türkçesinde devamlı yuvarlak ünlülü kullanılmıştır. Metin içerisindeki örnekleri şu şekildedir: **durup** 38b, **ṭutuşup** 31b, **mest olup** 53b, **toġurup** 59b, **utanmayup** 80b, **şād olup** 151b

Zarf Fiil Eki -Uban

Metin içinde yer alan örnekler şunlardır: **virüben** 35b, **gelüben** 109b, **diyüben** 120b, **İşüdüben** 182b.

Zarf Fiil Eki -U

Kalıplaşmış edat olarak kullanılan örnekler mevcuttur: **deyü** 101b, **girü** 1b.

Sıfat Fiil Eki -dUK

Metin içinde tek bir örnek mevcuttur: **İşledügüñ** 81b.

Bildirme eki 1.tekil kişi +Um

Metin içerisinde bir örnekte yer almaktadır: **Ḫoşnudum** 149b.

2.1.1.1.1.2.2. Düz Ünlülü Ekler

Eklerin kullanımında görülen devamlı düz veya devamlı yuvarlak kullanımı dudak uyumunu bozan en önemli etkendir. İmlaların kalıplaşmış olması bu düz oluş hadisesinin bir fonetik özellik olduğu kadar bir imla meselesi olduğunu da göstermektedir (Timurtaş, 1994, 36).

Gelecek Zaman +(y) IsAr

Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik gelecek zaman eki -(y)IsAr'dır. Eski Türkçenin sonlarında ortaya çıktığı anlaşılan ve hem Kuzeydoğu Türkçesinde hem Batı Türkçesinde bulunan bu gelecek zaman ekinin nasıl türediği belli değildir (Ergin, 1997, 304). Metinde yer alan örnekler şunlardır: **Ġarḳ olısar** 13b, **ḳalısar** 13b, **n'idiser** 57b.

Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki -mIş

Eski Türkçede düz ünlülü olup Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde de düz ünlülü kullanılmış olan öğrenilen geçmiş zaman eki -mış / -miş, Osmanlı Türkçesi metinlerinde imlâ kalıplamasından dolayı (مش) şeklinde yazılmıştır. Bu kalıplaşma, ekin dudak uyumuna hangi yüzyılda bağlandığını Arap harfli metinlerden tespit etmemize imkân vermemektedir (Gökçe, 2029, 107).

Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde ünlüsü daima düz olan bu ekin, metnimizde yer alan örneklerde de düz ünlülü olarak kullanılmıştır: **ölmişüm** 112b, **düşmişüm** 135b, **bulmışum** 135b.

Belirtme Hâli + I

Bu ek daima düz ünlülü şekilde kullanılmıştır: **ḳılıcını** 11b; **ḳamusını** 14b; **sözini** 37b; **bunı** 40b; **oğlanı** 62b; **yönini** 84b; **emrini** 99b.

Üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra gelen {+n} belirtme durum ekinin örnekleri de metinde mevcuttur: **dīdārın** 36b; **emrin** 110b; **donın** 91b; **buyruġın** 125b; **yüreğin** 130b; **cezasın** 132b.

İstek Kipi +A

İstek eki -A'dır. Eski Türkçedeki -gA ve -gAy'dan gelmiştir. Eski Türkçedeki gelecek zaman ekinin g ve ġ'si Batı Türkçesine geçerken düşmüş, böylece -a, -e istek eki ortaya çıkmıştır. (Ergin, 1997, 310) bu ekin metindeki bazı örnekleri şu şekildedir: **Uram** 83b, **getürem** 83b, **ölem** 105b, **ayrılam** 113b, **ulaşam** 113b, **söyleyem** 14b.

I. Teklik Emir Eki -AyIm

Düzlük- yuvarlaklık uyumuna uymayın bu ekin metin içinde bir örneği bulunmaktadır: **vireyim** 47b.

II. Teklik Emir Eki -gIl

Yalnız düz şekilli olup daima uyum dışı kalmıştır. Metinde yer alan örnekler şu şekildedir: **dilegil** 37b, **diñlegil** 67b, **işgil** 69b, **ḳayırmaġıl** 46b, **ṣımaġıl** 46b.

Eksiz kullanım örnekleri de metin içinde mevcuttur: **esirgeme** 101b, **işitme** 107b.

III. Teklik Emir Eki -sIn

Ekin, metin içinde hem düz ünlülü hem yuvarlak ünlülü kullanımı mevcuttur: **duymasın** 79b, **açulmasın** 60b, **içre olsun** 40b, **ḫayr ile olsun** 145b.

III. Teklik Şahıs İyelik Eki +(s)I

Üçüncü tekil şahıs iyelik eklerinin Eski Türkçede sadece düz ünlülü şekillerinin kullanıldığı bilinmektedir (Gabain, 1988, 70). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde de genellikle uyuma aykırı bir kullanım söz konusudur. Metnimizde de dudak uyumuna aykırı olarak daima düz ünlülü kullanılmıştır: **Dīvārı** 9b, **ḳamusını** 14b, **ṣadāsı** 31b, **ṣafāsıdan** 32b, **ünine** 32b, **babasına** 36b, **atasına** 62b.

II. Çokluk Şahıs Emir Eki -In

Metin işinde tek bir örneği bulunmaktadır: **eydeyin** 7b.

IcAK Zarf-Fiil Eki

Eski Türkçe ve Türkiye Türkçesinde bulunmayan bu ekin, Eski Türkiye Türkçesinde ünlüsü daima düzdür (Timurtaş, 1994, 139). -IcAK şeklinde olan bir zarf-fiildir. Metnimizde ekin birinci ünlüsü hem dar düz hem dar yuvarlak ünlü taşımaktadır: **Ḥad urıcaḳ** 80b, **İki ṭurā’ urıcaḳ** 93b.

2.1.1.1.2.3. Uyuma Giren Bazı Kelimeler

Eski Türkçe döneminde düz ünlülü olarak görülen bazı kelimelerin Eski Anadolu Türkçesinde düz ünlülü şekilleri kullanılmaya devam edilirken, incelediğimiz metinde bu eklerin dudak uyumuna uygun olarak kullanıldığı görülmektedir: **yürü**- 6b, **oḳu**- 31b.

2.1.1.1.2. Ünlü Değişimleri

Ses değişikliği, bir kelimede bir sesin yerini kendisine yakın bir sese bırakmasıyla meydana gelen bir ses olayıdır. Türkçenin tarihi gelişimi içinde, değişik dönemlerde birçok sözcüğün farklı ses değişimlerine uğradığını görmek mümkündür bu değişimler, konuşma dilinde ortaya çıkmış; zamanla, konuşma dilinin yazı dilini etkilemesi ya da doğrudan yazı dili hâline gelmesi sonucunda kalıcı bir özellik kazanmıştır. Bahsi geçen değişimler lehçelerin oluşumunda ve çeşitlenmesinde belirleyici etkenlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Reşid Rahmeti Arat da Türk lehçe ve şivelerinin tasnifini ses değişimlerine göre yapmıştır (Arat, 1976, 305).

Eski Anadolu Türkçesinde meydana gelen ünlü değişimlerinin örneklerini metnimizde görmek mümkündür:

a- > i- Eski Türkçede amtı > imdi 15b.

-ı > -u Eski Türkçede oḳı- > oḳu- 29b, 30b.

-e > i Eski Türkçede eşit > işit 38b, 40b.

o- > u- Eski Türkçede oyan-> uyan- 51b.

2.1.1.1.3. Ünlü Düşmesi

Türkçede orta hece vurgusuz olduğundan dolayı bu hecenin düşmesi Türkçenin ilk dönemlerinden beri görülmektedir: **beñzüñ** 44b,47b, **emrini** 99b, **buyruġın** 125b, **ṣabr ḳıl** 125b, **ayrılam** 113b.

2.1.1.1.4. Ünlü Birleşmeleri

Türkçede ünlü ile biten bir sözcüğe yine ünlü ile başlayan bir ek veya kelime geldiği zaman iki ünlü harften biri düşer ve bunun sonucunda ünlü birleşmesi meydana gelir. Metinde bulunan birleşme örnekleri şunlardır: bu öyle> **böyledür** 133b, ne erse ne > **nesne** 67b, kim erse > kim ise > **kimse** 79b, şu ol > **şol** 111b, uş amtı > uş imdi > **şimdi** 79b, 82b, ne içün > **niçün** 111b.

2.1.1.2. Ünsüzler

2.1.1.2.1. Tonlulaşma

Sözcük içi veya sözcük sonunda bulunan tonsuz seslerin bazı seslik sebeplerden dolayı tonlu ünsüze evrilmesi olayıdır. Tonlulaşma da bir benzeşme türüdür. Metin içinde tonlulaşma örnekleri şu şekildedir:

t, ṭ > d değişimi

Metin içinde ön seste **"t"** lerin tonlulaşarak **"d"** ye dönüştüğü örnekler mevcuttur: **Tag ol > tegül > digil** 67b; **Teg- > değme** 124b.

İç seste ise ünlü başlayan bir ek almak suretiyle tonlulaşan bir örneğimiz mevcuttur: **işidelüm** 29b

Kalın sıradan ünlüye sahip bazı kelimeler günümüz Türkçesinden farklı olarak kelime başında "t" sesini korumuştur: **ṭoġrı** 124b, **ṭoḳundı** 94b.

Metinde içinde yer alan bir örnekte kelimenin hem tonlu hem tonsuz haline yer verilmiştir: **ṭatlu** 126b/ **datlu** 136b.

ḳ > ġ değişimi

İki ünlü arasında kalmak suretiyle **"ḳ"** sesi tonlulaşıp **"ġ"** sesine dönüşmüştür: **damāġum** 104b; **sancağını** 134b; **buyruġı** 143b.

k > g değişimi

İç seste iki ünlü arasında kalan "k" sesi tonlulaşmıştır. **işledügüñ** 81b, **virmege** 44b.

2.1.1.2.2. Süreklileşme

Süreksiz "b, c, ç, d, g, k, p, t" ünsüzlerinin çeşitli sebeplerden dolayı sürekli "l, m, n, r, y, f, ğ, h, j, s, ş, v, z" ünsüzlerine dönüşmesi olayına denir. Bu ses olayı sızıcılaşma ve akıcılaşma olmak üzere ikiye ayrılır.

2.1.1.2.3. Sızıcılaşma

Süreksiz bir ünsüzün sürekli veya sızıcı bir ünsüze (f, ğ, h, j, s, ş, v, z) dönüşmesi olayıdır:

k > ẖ değişimi

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görülen bir özellik olmakla beraber metin içinde bir örneği mevcuttur: **uyẖuya** 144b.

b > v

Eski Türkçede bulunan bazı kelimelerdeki "b" sesi, Eski Anadolu Türkçesinde ön ses, iç ses ve son seste "v" ye dönüşmüştür: **bar-** > **var**mak 98b, **bir-** > **vir**mege 44b.

2.1.1.2.4. Akıcılaşma

Akıcı olmayan bir ünsüzün akıcı bir ünsüze (l, m, n, r, y, z) dönüşmesi olayıdır: a**d**rıl > a**y**rılam 113b.

2.1.1.3. Ünsüz Uyumu

Türkçedeki ünsüz uyumu kuralına göre tonsuz ünsüz ile biten kök ve gövdelere getirilecek eklerin başındaki ünsüzlerin de tonsuz olması gerekmektedir fakat Eski Anadolu Türkçesinde, bazı eklerin tek şekilli kullanılmasından dolayı ünsüz uyumsuzluğu meydana gelmiştir. Kökte yer alan ünsüz ne olursa olsun dâima d/dal (د) ile yazılan ekler bulunmaktadır. Bu sebepten görülen geçmiş zaman eki -Du, ayrılma durum eki +dAn, bildirme eki +dUr eki ünsüz uyumuna bağlanmayan eklerdendir. Eklerin örnekleri şöyledir:

Görülen geçmiş zaman -Du: **arıtdı** 150b; **çıḳdım** 75b; **dutdı** 84b, **içdüm** 74b.
Ayrılma durum eki +dAn: **ẖastalıkdan** 47b, **yazıḳdan** 150b.
Bildirme eki +dUr eki: **yoḳdur** 153b, **gerekdür** 78b.

2.2. İçerik

İnsanlık tarihinde, toplumu birçok yönden etkileyebilmiş şahsiyetlerin farklı ve ilginç hayat maceraları, *"olmuş ya da olması mümkün olaylar"* silsilesi diye tarif edebileceğimiz hikâyeler çerçevesinde müelliflerce hep ele alınmıştır. Zira kurgulanmaksızın bir vakaya ait bir tarih yazısı veya bir anı olabilecek bir konu, hikâye sayesinde okuyucuda gerçeklik hissi ve merak uyandıran farklı bir yapıta dönmektedir. Dolayısıyla bir hikâye, her ne kadar hayatın gerçeklerine ait olsa da kurgulamalar sayesinde insan zihninde yeni bir bütünlüğe kavuşmuş olmaktadır. Böylece hikâye, asıl itibariyle gerçek hayattan izler taşıyorsa da o hayatın aynısı değildir (Kavruk 1998, 2-3). Eski Türk edebiyatında hikâye ise en geniş ifadesiyle *"bir olayın anlatılması"* şeklinde tanımlanmış ve ister manzum isterse mensur olsun tahkiye esasına dayanan tüm eserler

hikâye olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca hikâyelere *“kıssa, efsâne, destân, menkıbe, letâif, nevâdir...”* gibi adlandırmalar da yapılmıştır (Kavruk, 1998, 5-7).

XIV. yy. şairi olan Aksaraylı İsâ, “Hz. Ömer’in Oğlu Ebu Şahme” adlı manzum hikâyesinde, İslam tarihinde iz bırakmış şahsiyetlerden biri olan Hz. Ömer’i anlatırken bu zatın meşhur olduğu adalet tarafını, yaşanmış gerçek bir olayın kurgusal bir anlatımıyla ele almıştır. Bunu, Hz. Ömer’in oğlu Ebu Şahme lakaplı Abdurrahman’a, zina suçu sebebiyle uyguladığı had cezasını dramatik ve trajik bir üslupla kaleme alarak göstermiştir.[7] Öyle ki kaynaklar, Ebu Şahme’nin bu cezanın gizli bir ortamda infaz edilmesini istediğini ancak Hz. Ömer’in *“Müminlerden bir grup şahitlik etsin…(Nur/ 2)”* ayetine dayanarak bu cezayı herkesin önünde mescitte uyguladığını belirtilmektedir. Böylece Hz. Ömer, başkalarını uyardığı hususlarda aile bireylerine daha titiz davranarak diğer insanlara verdiği cezanın iki katını evladına tatbik edip hem ailesine hem de topluma sert ama bir o kadar da adil bir rol model örneği olmuştur (Ögtem, 2018, 454). Müellif de bu olayı hem adalet timsali hem de evladına acıyan bir babanın hüzünlü bakış açısıyla okuyucusuna sunmuştur. Zira menkıbenin genelinde Hz. Ömer’in had cezasından duyduğu acının çokça işlendiği görülmektedir. Ancak şiirde bu acıyı dindirecek şey de İlahi bir mükâfat olarak karşımıza çıkmaktadır.[8]

2.2.1. Hz. Ömer’in Oğlu Ebu Şahme Menkıbesi

Hikâye, Hz. Ömer’in halifeliği birkaç beyitle anlatıldıktan sonra bu halifenin ön en önemli özelliği olan adaletine vurgu yapılarak başlamaktadır. Şair, 6 beyitlik mukaddimenin devamında Hz. Ömer’in adaleti uygulamadaki katılık ve titizliğini oğlu Ebu Şahme’ye (Abdurrahman el-Evsat / el-Asgar) uyguladığı had cezasıyla göstermek istemiştir. Halifelik tahtına oturan Hz Ömer’in adaleti için *“kılı kırk yarmak”* deyimi farklı bir şekilde kullanılmıştır:

ʿAdl sancağını aldı getürdi / Ḫilāfet taḫtına geçdi oturdı

Her işüñ aṣlına şöyle irerdi / Şerīʿatde ḳılı ḳıldan yarardı 4-5. b

Onun adaletinin hâkim olduğu zamanlarda, İslam memleketleri kurt ile koyunun beraber yürüyeceği kadar emniyetli ve güvenlikli idi:

Aña irdi anuñ ʿadlī öyüni Ki ḳurd ile yürüdürdi ḳoyunı 6. b

Hz. Ömer’in Ebu Şahme adlı bir oğlu vardı. Sesi çok güzel biri olup her söze tat verdiği için ona “Şahme” demişlerdir:

Bir oġlu var idi key ulu mensūb Ki ḫūb āvāz-idi ġāyet de maḥbūb

Didiler idi ana Şaḫme çün ad Şeker gibi virirdi her söze dad 8-9. b

Ebu Şahme hastalanmıştır. Hz. Ömer ve hatunu onun için dua edip adak adamışlardır. Ebu Şahme, babasıyla beraber Hz. Peygamber’in kabrinde dua ettikten sonra babasından ayrılıp evine giderken bir “cuhûd” yani Yahûdi onu çağırdı. Hastalığı için bir ilaç vereceğini söyleyip ona şarap içirdi. Sarhoş olan Ebu Şahme, yolda karşılaştığı ensardan birinin kızı ile cima etti. Aklı başına gelince çok pişman oldu. Kadın hamile kaldı, Ebu Şahme de kadın çocuğu doğurduktan sonra babasının yanına gidip her şeyi itiraf etti. Babası, oğluna meydanda halkın ortasında had cezasını uygulanacağını söyleyip onu Eflah isminde birine teslim etti. Eflah onu çarmıha gerip herkesin içinde had cezasını uygulamaya başladı:

Böyle diyüb aldı Şaḫme elini Dutdı meydān içre ol dem yönüni

İşüdüben cümle ḫalḳ derildiler Ol siyāset meydānına geldiler

Bir ḳulı var-idi Eflaḥ adı ḫoş Virdi ṭurayı eline ḳıldı cūş

Çarmıḫa gerdiler oġlanı tamām Ṣoydular donların anuñ ey hümām

---

[7] Kaynaklarda Hz. Ömer’in bu cezayı zina için değil içki içilmesi yüzünden verdiği belirtilmektedir. Hz. Ömer, oğlu Ebu Şahme’ye, içki içmesi yüzünden had cezası uygulamıştır. Hatta bu cezayı ilk olarak Şam valisi Amr b. el-Âs uygulamış, halkın göremeyeceği şekilde cezalandırıldığını duyan babası Hz. Ömer, oğlunu Medine’ye getirterek burada halk içinde had uygulamıştır. Abdurrahman’ın bu vakadan bir ay kadar sonra vefat ettiği nakledilmekle birlikte ölüm nedeninin bu ceza olup olmadığına dair net bir bilgi yoktur. Ayrıca Ebu Şahme’yle beraber Ubeydullah da babası tarafından içki içmesinden dolayı had cezasının uygulandığı Hz. Ömer’in ailesinden ikinci isimdir (Köse, 2018, 384-385).

[8] Menkıbenin bu kısmında, İslam tarihi açısından önemli şahsiyetlerden bir diğeri olan Hz. Ali, olaya dâhil olmaktadır. Bu hikâyeye göre Tanrı buyruğu olan had cezasını Hz. Ömer uygulamış ve Ebu Şahme bu ceza uygulanırken vefat etmiş ve defnedilmiştir. Buna çok üzülen halifenin kalbini Allah, Hz. Ali’ye gösterdiği bir rüya ile rahatlatmıştır. Kabristandan dönen Hz. Ali uykuya dalmış, rüyasında yüzü ay gibi parlayan Ebu Şahme’yi hulleler içinde, başında bir taç olduğu halde Hz. Peygamber’in yanında oturmuş bir vaziyette görmüştür. Hz. Peygamber, halifenin şeriatın gereğini yerine getirdiği için kendisini memnun ettiği belirtmiş, Şahme de Hz. Ali’ye, Allah’ın onun günahını affettiğini ve cennetine koyduğunu söylemiştir (bkz. 141-151).

Çünki Eflaḥ başladı dövmeklige Tañrı emri yirine gelmeklige 84-87. b

Zaten çok zayıf biri olan Ebu Şahme, vurulan değneklerin tesiri ile daha da kötü olmuştu. Halk ve Ebu Şahme'nin annesi ağlasa, yalvarsa da Hz. Ömer had cezasından vazgeçmedi. Değnek sayısı 90'a erişince Ebu Şahme vefat etti ama Hz. Ömer bu sayıyı 100'e tamamlattı. Hz. Ömer, oğlunun vefatına çok üzülse de ahirete günahsız geçmesini istemişti:

Çünki yüz ḳamçı tamām oldı i yār ʿÖmer oġlunı öpüb elin şişer
Yüzine yüzini urub aġladı Şöyle kim ḫalḳuñ yüregin ṭaġladı
Didi kim ey gözlerümüñ çırası Bu benüm dertlü göñlümüñ çāresi
Tañrı ḥaddini ururken ölmişüm Ey cezāsın bu cihānda bulmışum
Kāşki ʿÖmer dünyā gelmeyeyidi Saña bu vāḳıʿa olmayayıdı
Tañrı emri budurur n'eyleyelüm Çāre nedür buña ṣabr eyleyelüm 129-134. b

Ebu Şahme yıkanıp defnedildi. Bir zaman sonra Hz. Ali, Ebu Şahme'yi rüyasında gördü. Hz. Peygamber'in hizmetinde olduğunu babasına anlatınca Hz. Ömer çok mutlu olup kederinden kurtuldu. Tarihte yaşanmış bir olaya dayanan bu hadise aslında Hz. Ömer'in Abdurrahman isminde bir oğluna zina için değil içki içtiği için uyguladığı bir had cezasıydı. Yukarıda da bahsedildiği gibi Hz. Ömer'in bu oğlu halk arasında "Ebu Şahme" diye biliniyordu. Bahsedilen had cezası kaynaklarda şöyle geçmektedir:

Mısır eyaletinde bulunan Ebu Şahme, Ebu Serva Ukbe bin Hâris'le şarap içip sarhoş oldular. Sabah olunca bu iki genç Mısır valisi Amr bin As'ın makamına varıp yaptıkları kötü işi itiraf ederek had cezası talep ettiler. O devirde içki haddi 80 sopa vurularak uygulanıyor ayrıca suçlunun saçı da kesiliyordu. Ancak Ebu Şahme ilk itirafı Amr bin As'tan önce abisi Abdullah'a yapmıştı. Abisi bu iki suçlunun saçlarını kesti. Devamında Amr bin As onlara içki haddi uyguladı ve 80 sopa vurdurdu.

Bir zaman sonra halife Hz. Ömer bunu duydu bir mektupla Ebu Şahme'yi yanına istedi. Yanına gelen oğluna tekrar had cezası uygulayıp Mısır'a gönderdi. Abdurrahman çok geçmeden hastalandı ve bir ay sonra vefat etti (Sarıcak, 2016, 283-284).

2.2.2. Menkıbenin Şahıs Kadrosu

Aksaraylı İsâ tarihi bir olayı kurgularken doğal olarak o dönemin şahsiyetlerinden birçok isme şiirinde yer vermiştir. Menkıbenin Hz. Ömer ve ailesi etrafında şekillendiği görülmektedir. Bu sebeple şiirde en çok Hz. Ömer ve oğlu Ebu Şahme'nin isimlerinin geçmektedir. Manzum hikâyede, bu iki ismin yanında Hz. Ebu Bekir'den Hz. Ali'ye, Hz. Osman'dan Ebu Şahme'nin annesine kadar geniş bir şahıs kadrosu karşımıza çıkmaktadır. Bu kadroda yer alan isimler, alfabetik olarak sıralanıp şiirde kaç yerde geçtikleri ve eserdeki rolleri hakkında bilgiler şu şekildedir:

a. Cuhûd (Yehûd): 5 yerde geçmektedir ve bunun 1'i "cuhûd" geri kalan 4'ü "Yehûd" şeklindedir. Cuhûd kelimesi "cahûd" olarak da geçer ve "aşırı inkârcı, Yahudi (Parlatır, 2012, 229)" anlamına gelmektedir. Şiirde 43. beyitte geçer ve cuhûdun evi, Şahme'nin gittiği yol üzerindedir. Cuhûd, hasid biridir:

Yolı uġradı anda bir cuḥūda Yaḳın vardı hemān çün ol ḥasūda 43. b

Bundan sonraki bölümde (44-53b) şair, cuhûd yerine Yehûd kelimesini kullanır ve bu adamın Şahme'yi nasıl kandırdığından bahseder. Şahme'nin benzinin sarılığını bahane ederek ona ilaç diye "süci" içiren Yehûd'u İsa, 49beyitte de onu "it" olarak sıfatlandırmıştır:

İnandı Şaḫme **ol itüñ** sözine Ḫayır ṣandu ṣanur ol kendü_özine
İledüb evine ḫoş süci virdi Didi iç derdine dermāndur irdi
Anı Şaḫme ki bilmedi nedür uş Hemān ḳıldı o sāʿatde anı nūş
İçüben ʿaḳl zāʾil oldu fī'l-ḥāl O kāfir ḳıldı buña ḥīle vü āl 49-52. b

b. Ebû Şahme'nin zina ettiği kadın: "Avrat" ismiyle 8[9] ve "kız" ismiyle 4 yerde geçmektedir. Bu kadın Medineli bir ensarinin kızıdır:

Meger ol ʿavrat Resūl'ün yārinüñ Ḳızı idi anda bir enṣārīnüñ 64. b

[9] Bir yerde Medineli kadınlar anlamında kullanılmıştır: Ulu kiçi er ü '**avrat** üşdiler / Gördiler bu Şaḫme'yi ağlaşdılar (86. b)

c. Hz. Ömer’in kölesi Eflah: 10 yerde geçmektedir. Bu isim Hz. Ömer’in kölesi olup had cezası elindeki tura[10] ile uygulamıştır:

Bir ḳulı var-idi **Eflaḫ** adı ḫoş Virdi ṭura’ı eline ḳıldı cūş

‘Ömer eydür **Eflaḫ**’a ṭurā’ getür Hīç muḥabbet ḳılma Tañrı ḥaddin ur 87-88. b

d. Hz. Ali: 7 yerde geçmektedir, bilhassa rüya motifi ile menkıbenin sonuna doğru had cezası verilirken ölen Şahme’nin ahiretteki halini Hz. Ömer’e haber verip onu mutlu etmesiyle (bkz. 144-151. b) hikâye kurgusunda önemli bir yere sahiptir.

e. Hz. Ebû Bekir: 2 yerde geçmektedir (bkz. 2 ve 9. b).

f. Hz. Muhammed: Hz. Peygamber, metinde Muhammed ismiyle hiç kullanılmamış, bunun yerine “Mustafa” ve “Resûl” olarak 4 yerde geçmektedir:

Hem bulardur dīn bāġınuñ gülleri **Muṣṭafā** gülzārınuñ bülbülleri 10. b

Şu vaḳtin kim senüñle durduġ-idi **Resūl**’üñ ravżasına varduġ-idi 68. b

g. Hz. Nûh: 1 yerde bir kavim ismi olarak geçmektedir:

Ol gemiye girmeyen ġarḳ olısar Ol daḫı **Nūḥ** ḳavmi gibi ḳalısar 13. b

h. Hz. Osman: 2 yerde geçmektedir. Bir yerde diğer dört halife içinde Osman ismiyle geçerken 154. beyitte Osman bin Affan şeklinde künyesiyle beraber geçmektedir:

Göçürdi anı da bu fānī devrān Bu kez ‘**Oṣmān bin** ‘**Affān** oldı sulṭān 154. b

ı. Hz. Ömer: Bu isim 40 yerde geçerken 2 yerde de “ata” ünvanıyla Hz. Ömer kastedilmektedir:

Çıḳdım ol Yehūd evinden ey **ata** Bāġ içinde uġradım bir ‘avrata 75. b

i. Hz. Ömer’in Karısı: “Hatun” ünvanıyla 2 ve “ana” ünvanıyla 6 yerde geçmektedir.

Be-ġāyet ḥasta oldı bir gün ol cān ‘Ömer’le **ḫatun**ı ḳıldılar efgān 22. b

Çü neẕr itdi ata **ana** pes oña Ki ṣıḥḥat virdi aña Ḥaḳ te‘ālā (25b)

j. Şahme: 34 yerde geçmektedir. Bu isimle ilgili önemli bir detaydan bahsetmek gerekir şöyle ki bu isim sadece Ç1 ve Ç2 nüshasındaki başlıkta “Ebû Şahme” diye geçerken bu nüshalardaki şiirlerde “Ebû” takısı almaksızın “Şahme” şeklinde geçmektedir. Lakin M nüshasında bu isim “Şuhmâ”dır ve ne başlıkta ne de metinde “Ebû” takısı almamıştır. Tarihte Hz. Ömer’in menkıbeye konu olan oğlu ise “Ebû Şuhmâ” değil “Ebû Şahme” diye lakaplandırılmıştır (geniş bilgi için bkz. Sarıcık, 2016, 283-285; Kaya, 2013, 73-74).

Lakin kaynaklarda Ebû Şahme’nin kim olduğuna dair farklı iki isim nakledilmektedir. İlk olarak Murat Sarıcık, Ebû Şahme’nin Hz. Ömer’in oğullarından “Abdurrahman-ı Asgar” olduğunu naklederken (Sarıcık, 2016, 283) İsmail Kaya ve Fatma Betül Köse “Abdurrahman-ı Evsat” olarak belirtmektedirler (Kaya, 2013, 53; Köse, 2018, 385). Ancak ortak nokta bu ismin Hz. Ömer’in oğullarından Abdurrahman isimli ve “Ebû Şahme” lakaplı birisi olmasıdır.

Son olarak Ç1 ve Ç2 nüshasındaki Şahme ismi “شخمه” şeklinde “خ” harfiyle yazılmışken M nüshasında “شهما” şeklinde “ه” harfiyle yazılmıştır. Aksaraylı İsa, Abdurrahman’ın hem ahlakının hem de sesinin güzel olduğu hatta sesinin de Hz. Peygamber’e benzediği için halkın ona lakap olarak “Ebû Şahme” dediklerini belirtir:

Didiler idi ana Şaḫme çün ad Şeker gibi virirdi her söze dad 18. b[11]

Ki Ḳur’ān oḳudı Şaḫme iken ḫūb Özi [hem] ḫūb ṣadāsı daḫı maḥbūb

Resūl’üñ ünine beñzerdi üni Ṣafāsıdan ṭutuşub yandı cānı 31-32. b

Şâir’in güzel ahlak ve güzel ses sahibi olmakla alakalı gösterdiği bu isimlerden “خ” harfiyle yazılmış olan “Şahme” kelimesi (Ç1 ve Ç2 nüshasında geçen hali) Arapça “شخم”, “şaḫime” kökünden gelip “bozulmak, kokmak” anlamlarına gelmektedir. Ama aynı kelime “شعر اشخم” tamlamasında “beyaz saç” olarak karşımıza çıkar (Sarı, 1982, 811-812).

[10] Kamçı, örme kırbaç demektir (Parlatır, 2012, 1733).

[11] Bu beyit M nüshasında, “Var idi bir oġlı adı Şuhmā_idi / Ḫulkı ḫūb hem ḫūb-āvāzlu idi” şeklindedir.

Lakin "ه" ile yazılan "Şuhmâ" kelimesi ise "شهم", "şüheme" kökünden gelip "zeki, izzet-i nefis sahibi olmak" anlamlarına gelmektedir (Sarı, 1982, 843). Her iki mana da şairin şiirinde belirttiği sebeple ilgili gözükmemektedir.

Şiir, İslam'ın adalet anlayışını Hz. Ömer'in oğlu üzerinde uyguladığı bir had cezasıyla anlattığı için metnin birçok yerinde Allah ve esmasından birkaç ismin de geçtiği görülmektedir. Bu isimler şu şekildedir: Allah (5 yerde), Azim (1 yerde), Çalap (1 yerde), Hak (8 yerde), Hazret[12] (1 yerde), İlah (1 yerde), Kerim (1 yerde), Rahim (1 yerde) ve Tanrı (10 yerde). Burada ayrıca arkaik bir kelime olarak Çalap ismini görmekteyiz. Burada şair, Hz. Ömer'in Hz. Ali'nin gördüğü rüya üzerine duyduğu memnuniyeti ortaya koyarken bu hoşnutluğunu Çalap'a arz ettirmektedir:

Nitekim ḫoşnudum andan ey **Çalap**	Yiri uçmaḳ içre olsun ki ʿaceb	149. b

Bir diğer dikkat çeken durum ise Tanrı kelimesinin bütün diğer isimlerden daha fazla kullanıldığı gerçeğidir. Türklerde Tengri/Tanrı ismi *"Bayat, Ugan, İdi, Törü, Bedük, Tapungu"* gibi İslamiyet'ten önce olduğu gibi sonrasında da *"tapınılacak yüce ve eşsiz varlık (Allah)"* manasında kullanıldığı (Uysal, 2022, 209) görülmektedir. Aynı durum İsâ'da da vardır. Müellif, 10 yerde bu ismi hep "emir", "buyruk" ve "hadd" kelimeleriyle kurduğu bir isim tamlaması içinde kullanmıştır. "Tanrı haddi" halife açısından "Tanrı emri" veya "Tanrı buyruğu" olup yerine getirilmesi zorunlu olan bir durumdur ve sabredilmelidir:

ʿÖmer eydür **Tañrı ḥaddini** uram	Muṣṭafā şerʿin yerine getürem	83. b
ʿÖmer eydür Eflaḥ esirgeme ur	**Tañrı'nuñ emrini** yirine getür	99. b
ʿÖmer eydür ṣabr ḳıl n'eyleyelüm	**Tañrı buyruġın** tamām eyleyelüm	125. b

3. Tenkitli Metin

Aksaraylı İsâ'nın çalışma konumuz olan mesnevi, Şenol Korkmaz tarafından 2020 yılında "Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 6823/2" demirbaş numarasına kayıtlı tek nüshasından hareketle *"Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Bir Hikâye: Aksaraylı Îsâ: Hikâyet-i Şuhmâ [06 Mil Yz A 6823/2]"* başlığında yayımlamıştır. Ancak bu çalışma mesnevinin Milli Kütüphanedeki bahsedilen 103 beyitlik tek nüshası üzerinden yapılmıştır (Korkmaz, 2020). "Ebu Şahme" menkıbesinin tarafımızdan iki nüshası daha tespit edilerek Korkmaz'ın nüshasıyla beraber 3 nüsha üzerinden toplamda 161 beyitlik, tenkitli bir metni ortaya konmuştur.

3.1. Nüsha tavsifi

Bu çalışmada tenkitli metin oluşturulurken üç nüsha esas alınmıştır. Bu nüshalar ve özellikleri aşağıdaki gibidir.

3.1.1. Ç1 Nüshası: Ebû Şahme menkıbesi, şahsi kütüphanemizde bulunan "Terceme-i Siyer-i Nebî"[13] adlı mesnevinin sonuna eklenmiş bir mecmua içinde yer almaktadır. Müellifi Muhammed (XV. yy) olan Siyer'in müstensihi Kadı Hacı İbrahim'in oğlu Sikkecizâde kurra Hâfız Ömer'dir [H. 1189 (M. 1775)]. Ancak çalışmamızın da yer aldığı mecmuanın hattı Siyer-i Nebî'nin hattıyla benzer olması nedeniyle aynı müstensihe ait olması kuvvetle muhtemeldir. Bu sebeple Siyer'e ait tüm detaylar mezkûr mecmua içinde geçerlidir. Mecmuanın da içinde yer aldığı yazmanın cilt ebadı 20,50 cm x 16,50 cm ve yazı ebadı ise 17,50 cm x 10 cm'dir. Mecmuanın bazı sayfalarında lekeler, silinmeler ve su temasından kaynaklı mürekkep akıntıları vardır. Kâğıdı aherli, samani renkte ve ince olup şirazesi dağınık değildir. Her sayfası 17 satırdan oluşmaktadır. Eserin tamamı nesih hattı ile yazılmış olup Arapça ifadelerle bazı Türkçe kelimelerde hareke de kullanmıştır. Mecmuada metin ve başlıklar kırmızı cetveller içinde siyah mürekkeple yazılmıştır. 5 hikâyenin yer aldığı bu ilave bölüm 437b sayfasında başlayıp 452b'de bitmektedir. "Hazret-i ʿÖmer Oglı Ebû Şahme Menâkıb"ı mecmuanın 441b-445a varakları arsında yer almaktadır. Mecmuanın sonu eksiktir.

3.1.2. Ç2 nüshası: Bu nüshada Ç1 gibi "Terceme-i Siyer-i Nebî"nin[14] sonunda yer alan bir mecmua içindedir. Bu Siyer, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesinde 19 Hk 1122 demirbaş numarasına kayıtlı, Figanîzade Abdullah b. Mahmûd Bekir tarafından istinsah edilmiş bir eserdir. İstinsah tarihi H 1207 [M 1791]'dir. Eser 347 varaktan oluşup her sayfa 21 satırdırbaştan ve sondan fiziksel olarak tamdır. Çalışma konumuz olan Ebu Şahme manzum hikâyesinin de yer aldığı mecmua yazmanın 348a-363b varakları arasında yer almaktadır. Burada Ç1'in sonundaki eksik manzum hikâyeyle beraber toplam 7 manzume vardır.[15] Bu mecmuanın sonunda, sonuna eklendiği Siyer-i Nebi'nin istinsah kaydından farklı bir kayıt

[12] Bu kelime başlıklarda Hz. Ömer için de kullanılmıştır.

[13] Bu eser hakkında geniş bilgi için bkz. Erkan, 2025, 17-36.

[14] Bu siyer hakkında geniş bilgi için bkz. "Esir, H. A. (2019). XV. Yüzyılda Muhammed Tarafından Yazılan Manzum Sîret'in Nüshaları-I. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi(41)*, 63-88. https://doi.org/10.21497/sefad.586584".

[15] Bu 7 hikâye; "Hz. Ebû Bekir'in Hilafeti ve Vefatı", "Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın Hilafetleri", "Hz. Ali'nin Hilafeti ve Vefatı", "Hz. Hasan'ın Hilafeti", "Hz. Hüseyin'in Vefatı", "Hz. Hasan'ın Vefatı" ve Hz. Peygamber'in hayatta iken vefat eden oğlu "Hz. İbrahim'in Vefatı" başlıklarıyla yer almaktadır. Çalışma konumuz dışında kalan diğer hikâyeler tarafımızdan, bir kitap çalışması olarak hazırlanmaktadır.

bulunmaktadır. Bu ikinci kayıtta müstensih “Çemderci-zâde el-Hâc Hüseyin” olup istinsah tarihi H 1208 [M 1793] ’dir. Bu kayda göre 7 hikâyelik bu mecmua eserin sonuna M 1793 yılında Çemderci-zâde el-Hâc Hüseyin tarafından dâhil edildiği anlaşılmaktadır.

3.1.3. M Nüshası: Bu nüsha, Ankara Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 6823/2 demirbaş numarasına kayıtlıdır. Yazma, derleme yoluyla oluşturulmuş bir hikâye mecmuasıdır. İçinde 9 halk hikâyesi vardır. Çalışma konumuz olan manzume ise yazmanın ikinci manzumesi olup 5b-8b varakları arasında bulunmaktadır. Eserin adı Ç1 ve Ç2’den farklı olarak “Destân-ı Şuhmâ”dır. Eser abadî kâğıda harekeli nesih yazısıyla her sayfada 15 satır olarak yazılmıştır. Yazmanın ölçüleri 206x150 mm (187x125 mm) şeklindedir. Yazma yıpranmış olup ilk iki sayfası yırtık ve şirazesi dağınıktır. Yazma şemseli, köşebendli, yıpranmış desenli bir mukavva cilt içerisindedir (Korkmaz, 2020, 106).

3.2. Menkıbenin Tenkitli Metni

[Ç1 441a, Ç2 352a] [16]

Ḫilāfet-i Ḥażret-i ʿÖmer Raḍıya’llāhu ʿanh

[mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün]

1	İşidüñ siz girü bir ḫoş ḥikāyet	Ki rāvīler ḳılur böyle rivāyet
2	Ebū Bekr’e irişdi çünki fermān	Fenādan ol beḳāya göçdi ey cān

[Ç1 441b]

3	ʿÖmer geçdi bu kez anuñ yirine	Yirine ʿÖmer olsa kim yirine[17]
4	ʿAdl sancaġını aldı getürdi	Ḫilāfet taḫtına geçdi oturdı
5	Her işüñ aṣlına şöyle irerdi	Şerīʿatde ḳılı ol ḳırḳ yarardı
6	Aña irdi anuñ ʿadlī öyüni	Ki ḳurd ile yürüdürdi ḳoyunı

[Ç1 441b, Ç2 352a, M 5b]

Menāḳıb-ı Ḥażret-i ʿÖmer’üñ oġlu Ebū Şaḫme[18]

[mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün]

7	Bir ḥikāyet eydeyin yāranlara	Şerʿi_içinde doġrı yol varanlara[19]
8	Şerʿi_içinde nice doġrı gitdiler	Dünyā içün işit neler itdiler [20]
9	Dīn eviniñ[21] dört dīvārıdır[22] bular	Hem Ebū Bekir ʿAlī ʿOṣmān ʿÖmer [23]
10	Hem bulardur dīn bāġınuñ gülleri	Muṣṭafā gülzārınuñ bülbülleri [24]
11	Şerʿi bular āşikāre ḳıldılar	Zīrā şerʿüñ ḳılıcını ṣaldılar [25]

[16] Bu giriş kısmı sadece Ç1 ve Ç2 nüshalarında vardır M nüshasında bulunmamaktadır.

[17] **Not:** M nüshasında yer alan “Ebū Şaḫme Menḳıbesi”, Ç1 ve Ç2 nüshalarında birkaç yönden farklıdır. Öncelikle Hz. Ömer’in oğlunun adı Ç1 ve Ç2 nüshalarında “Ebū Şaḫme”, M nüshasında ise “Ebū Şuhmā” diye geçmektedir. Metinde karışıklığı önlemek için “Şaḫme” ismi tercih edilmiştir. Çalışmanın “şahıs kadrosu” bölümünde bu tercihin sebebi açıklanmıştır. İkincisi ise Ç1 ve Ç2 nüshalarında vezin ilk beyitlerde “mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün” şeklinde başlayıp Ebū Şahme’ye had cezasının uygulandığı kısımdan itibaren “fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün” veznine dönmektedir. Ancak bu iki nüshanın sonunda yer alan beyitlerde tekrar baştaki vezne dönülürken M nüshasında şiirin tamamı “fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün” vezni ile yazılmıştır.

[18] Menākıb-ı Hazret-i ʿÖmer’üñ Oġlu Ebū Şaḫme: Ḥikāyet-i Ebū Şaḫme Ç2; Hāẕā destan-ı Şuhmā Ḥikāyet- i Şuhmā M

[19] Beyit -Ç1, -Ç2; Bu beyitte vezin “fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün” şeklindedir.

[20] Beyit -Ç1, -Ç2; Bu beyitte vezin “fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün” şeklindedir.

[21] Müstensih düz ünlülü olarak yazmıştır.

[22] Müstensih düz ünlülü olarak yazmıştır.

[23] Beyit -Ç1, -Ç2; Bu beyitte vezin “fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün” şeklindedir.

[24] Beyit -Ç1, -Ç2; Bu beyitte vezin “fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün” şeklindedir.

[25] Beyit -Ç1, -Ç2; Bu beyitte vezin “fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün” şeklindedir.

12	Dünyā deñizdür şerī‘at bir gemi	Ġarḳ itmeye aña giren ādemi [26]
13	Ol gemiye girmeyen ġarḳ olısar	Ol daḫı Nūḥ ḳavmi gibi ḳalısar [27]
14	Ger saña ben şer‘i taḳdīr eyleyem	İşbu sözin ḳamusını söyleyem [28]
15	İşit imdi işbu sözden bir ḫaber	Şer‘i_içinde nicedür imdi ‘Ömer [29]
16	İşit ‘adlüñ anuñ taḳrīr ideyüm	Ṭapuña bir ‘aceb taḥrīr ideyüm[30]
17	Bir oġlu var idi key ulu mensūb[31]	Ki ḫūb āvāz-idi ġāyet de maḥbūb
18	Didiler idi ana Şaḫme çün ad	Şeker gibi virirdi her söze dad [32]
19	Muṣṭafā ününe beñzerdi üni	Ṣaḥābeler cümlesi severdi_anı [33]
20	Muṣṭafā’dan ṣoñra işitilmedi	Hergiz andan görklü ünli gelmedi [34]
21	Āvāz-ile Ḳur’ān oḳurdı her dem	Āvāzına ḥayrān olurdı her ādem[35]
22	Be-ġāyet ḥasta oldı bir gün ol cān	‘Ömer’le ḫatunı ḳıldılar efgān[36]
23	‘Ömer ḫatunı neẕr itdi be-yeksān[37]	Eger eyü olursa işbu oġlan [38]
24	Bir ḳulumı[39] senüñ yoluna bilgil	Āzād idevüz ey Ḥaḳ ṭānıḳ olġıl [40]
25	Çü neẕr itdi ata ana pes oña	Ki ṣıḥḥat virdi aña Ḥaḳ te‘ālā [41]
26	Āzādlıḳ virdiler ḳuluñ birine	Neẕirleri hemān geldi yirine [42]
27	‘Ömer gördi anı şād oldı cānı	İletdi Muṣṭafā’nuñ ḳabrine[43]_anı [44]
28	Çün ṣaġıldı mescide geldi yine	Ḫalḳ üşe geldi ḳamu kim başına [45]
29	Eyitdiler Şaḫme’ye deyüñ emir	Ḳur’ān oḳu işidelüm bir ‘aşīr [46]
30	Otururlar ziyāret ḳılur[47] anda	Didi Ḳur’ān oḳu Şaḫme’ye bunda[48]
31	Ki Ḳur’ān oḳudı Şaḫme iken ḫūb	Özi [hem] ḫūb ṣadāsı daḫı maḥbūb [49]

[26] Beyit -Ç1, -Ç2; Bu beyitte vezin “fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün” şeklindedir.
[27] Beyit -Ç1, -Ç2; Bu beyitte vezin “fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün” şeklindedir.
[28] Beyit -Ç1, -Ç2; Bu beyitte vezin “fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün” şeklindedir.
[29] Beyit -Ç1, -Ç2; Bu beyitte vezin “fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün” şeklindedir.
[30] Beyit -M; Bu beyitte vezin “mefā‘īlün mefā‘īlün fe‘ūlün” şeklindedir.
[31] mensūb: merġūb Ç2
[32] Didiler idi ana Şaḫme çün ad/Şeker gibi virirdi her söze dad: Var idi bir oġlı adı Şuhmā_idi/Ḫulkı ḫūb hem ḫūb-āvāzlu idi M
[33] Beyit -Ç1, -Ç2; Bu beyitte vezin “fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün” şeklindedir.
[34] Beyit -Ç1, -Ç2; Bu beyitte vezin “fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün” şeklindedir.
[35] Beyit -Ç1, -Ç2; Bu beyitte vezin “fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün” şeklindedir. Beyitte vezin bozuktur.
[36] Beyit -M; Bu beyitte vezin “mefā‘īlün mefā‘īlün fe‘ūlün” şeklindedir.
[37] ḫatunı neẕr itdi be-yeksān: ḫatun neẕr itdiler yeksān Ç1
[38] Beyit -M; Bu beyitte vezin “mefā‘īlün mefā‘īlün fe‘ūlün” şeklindedir.
[39] ḳulumı: ḳulumız Ç1
[40] Beyit -M; Bu beyitte vezin “mefā‘īlün mefā‘īlün fe‘ūlün” şeklindedir.
[41] Beyit -M; Bu beyitte vezin “mefā‘īlün mefā‘īlün fe‘ūlün” şeklindedir.
[42] Beyit -M; Bu beyitte vezin “mefā‘īlün mefā‘īlün fe‘ūlün” şeklindedir.
[43] ravżasına: ḳabrine Ç2
[44] Beyit -M; Bu beyitte vezin “mefā‘īlün mefā‘īlün fe‘ūlün” şeklindedir.
[45] Beyit -Ç1, -Ç2; Bu beyitte vezin “fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün” şeklindedir.
[46] Beyit -Ç1, -Ç2
[47] ḳılur: ḳılurlar Ç1
[48] Beyit -M
[49] Beyit -M

[Ç2 352b]

32 Resūl’üñ ünine beñzerdi üni Ṣafāsıdan ṭutuşub yandı cānı[50]

[M 6a]

33 Çünki Bū Şaḫme oḳudı bir ʿaşīr Zārı zārı_aġladılar yigit ü kebīr [51]

34 Ṣaḥābe işidüb ḳıldı fiġānı [52] Ki şād oldı ʿÖmer diñlendi cānı[53]

[Ç1 442a]

35 Didi Şaḫme’ye ʿÖmer dile benden Ne dilerseñ virüben saña cāndan [54]

36 Didi Şaḫme babasına bu bilüm Ḥaḳ’uñ dīdārın ister işbu dilüm [55]

37 Ki andan özge gerekmez delā’il Baña himmet idüb anı dilegil [56]

38 ʿÖmer işitdi anuñ çün[57] sözini Durub Ḥażret’e döndürdi yüzini [58]

39 İlāhī sen bu derdine devā ḳıl Ki oġlum ḥācetini sen revā ḳıl [59]

40 Bunı böyle didiler virdiler[60] ḫoş Eve gitmeklik içün ḳıldılar cūş [61]

41 ʿÖmer gitdi_ilerü Şaḫme sözini Bu Şaḫme giderken işit sözini [62]

42 Çün duʿā ḳılur ḫalāyıḳ aġlayur Gör bu Şaḫme’ye ne vaḳıʿāt olur [63]

43 Yolı uġradı anda bir cuhūda Yaḳın vardı hemān çün ol[64] ḥasūda [65]

44 Didi Şaḫme’ye kim beñzüñ ṣarudur Gel ot virmege derdüñe eyüdür[66]

45 Eytdi bu Şaḫme aña kim ṣarıyım Bir yıl oldı rāḥatımdan ʿārīyim [67]

46 Ol Yehūd eydür aña ḳayırmaġıl Ben ne dirsem sözümi sen ṣımaġıl [68]

47 Gel saña şerbet vireyim içesin Ṭola beñzüñ ḫastalıkdan geçesin [69]

48 Ol Yehūdi Şaḫme’yi iletdi_eve Ṣuyum[ı] iç didi hep derde devā [70]

49 İnandı Şaḫme ol itüñ sözine Ḫayır ṣandu ṣanur ol kendü_özine[71]

---

[50] Ṣafāsıdan ṭutuşub yandı cānı: Ṣaḥābe işidüb ḳıldı fiġānı Ç2; Beyit -M

[51] Beyit -Ç1, -Ç2; Bu beyitte vezin “fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün” şeklindedir.

[52] Ṣaḥābe işidüb ḳıldı fiġānı: Ki şād oldı ʿÖmer diñlendi cānı Ç2

[53] Ki şād oldı ʿÖmer diñlendi cānı: Ṣafāsıdan ṭutuşub yandı cānı Ç2; (Bu beyit Ç1’de derkenar olarak yazılıp sonuna “ṣaḥ” kaydı konmuştur.) Beyit -M; Bu beyitte vezin “mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün” şeklindedir.

[54] Beyit -M; Bu beyitte vezin “mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün” şeklindedir.

[55] Beyit -M; Bu beyitte vezin “mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün” şeklindedir.

[56] Beyit -M; Bu beyitte vezin “mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün” şeklindedir.

[57] anuñ çün: çün anuñ Ç2

[58] Beyit -M; Bu beyitte vezin “mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün” şeklindedir.

[59] Beyit -M; Bu beyitte vezin “mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün” şeklindedir.

[60] virdiler: ḳıldılar Ç2

[61] Beyit -M; Bu beyitte vezin “mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün” şeklindedir.

[62] Bu mısra vezne uymamaktadır. Beyit -M. Bu beyitte vezin “mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün” şeklindedir.

[63] Beyit -Ç1, -Ç2; Bu beyitte vezin “fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün” şeklindedir.

[64] hemān çün ol: hemān ki çün Ç2

[65] Beyit -M. Bu beyitte vezin “mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün” şeklindedir.

[66] Didi Şaḫme’ye kim beñzüñ ṣarudur/Gel ot virmege derdüñe eyüdür: Eve giderken ṣataşdı bir Yehūd/Niçün beñzüñ ṣarı didi ol ḥasūd M

[67] Beyit -Ç1, -Ç2; Bu beyitte vezin “fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün” şeklindedir.

[68] Beyit -Ç1, -Ç2; Bu beyitte vezin “fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün” şeklindedir.

[69] Beyit -Ç1, -Ç2; Bu beyitte vezin “fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün” şeklindedir.

[70] Beyit -Ç1, -Ç2; Bu beyitte vezin “fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün” şeklindedir.

[71] Beyit -M. Bu beyitte vezin “mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün” şeklindedir.

50	İledüb evine ḫoş süci virdi	Didi iç derdine dermāndur[72] irdi[73]
51	Anı Şaḫme ki[74] bilmedi[75] nedür uş	Hemān ḳıldı o sāʿatde anı nūş[76]
52	İçüben ʿaḳl zāʾil oldu fīʾl-ḥāl	O kāfir ḳıldı buña ḥīle vü āl [77]
53	Durub mest olub eve gitdi o ān[78]	Ki bir ḳıza ṣataşdı yolda ey cān [79]
54	ʿAvrat eydür gizleyem [ben] bu sözi	Ger çalalım[80] içmez iseñ bu süci [81]
55	O ḳız-ile zinā eylediler hāy[82]	Peşīmān oluben çoḳ didiler vāy[83]
56	O ḳız ḥāmile oldı diñle andan	Daḫı ne oldı anı diñle cāndan[84]
57	Çün tamām oldı irişdi müddeti	İşit imdi nʾidiser ol ʿavratı[85]
58	Çün ṭokuz ay geçer bir oġlan doġar	ʿAvrat alur anı ʿÖmerʾe gelür [86]
[Ç1 442b]		
59	Ṭoġurub bir oġlanı ol gizledi	Götürüb ʿÖmer ḳatını üzledi
60	Didi açulmasın bunuñ ötesi	Senüñ oġluñ bu oġlanuñ atası[87]
61	Ḳıldı bu Şaḫme benim ile zinā	Uş getürdüm oġlanı virüñ aña [88]
[Ç2 353a]		
62	Faḳīrüm besleyemezüm ben anı	Uş atasına getürdüm oġlanı [89]
63	Beñzi ṣoldı anı işitdi ʿÖmer	Ditredi geldi eve gör ki nʾider [90]
64	Meger ol ʿavrat Resūlʾün yārinüñ	Ḳızı idi[91] anda bir enṣārīnüñ[92]
65	Çün ʿÖmer bunı işitdi ey ata	Virdi biraz nafaḳa ol ʿavrata[93]
66	Gitdi ʿavrat durdı ʿÖmer ḳıldı cūş	Gördi Şaḫmeʾyi oturur o da ḫoş[94]

[72] dermāndur: dermān Ç1
[73] Beyit -M. Bu beyitte vezin "mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün" şeklindedir.
[74] Vezin gereği "kim" bağlacı "ki" şeklinde okunmuştur.
[75] ki bilmedi: bilmedi kim Ç2
[76] Beyit -M. Bu beyitte vezin "mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün" şeklindedir.
[77] İçüben ʿaḳl zāʾil oldu fīʾl-ḥāl/O kāfir ḳıldı buña ḥīle vü āl: Çün bu Şaḫme ṣuyı içdi gör nʾider/İçdi sekrān oluben eve gider M
[78] o ān: andan Ç2
[79] Durub mest olub eve gitdi o ān/Ki bir ḳıza ṣataşdı yolda ey cān: Yolda bāġ içinde bir ʿavrat bulur/Süci fiʾliyle aña gör ne ḳılur M
[80] Müstensih düz ünlülü olarak yazmıştır.
[81] Beyit -Ç1, -Ç2; Bu beyitte vezin "fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün" şeklindedir.
[82] hāy: vāy Ç2
[83] vāy: hāy Ç2; Beyit -M Bu beyitte vezin "mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün" şeklindedir.
[84] Beyit -Ç1, -Ç2; Bu beyitte vezin "fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün" şeklindedir.
[85] Bu beyitle beraber şiirin (arada birkaç beyit hariç) vezni "fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün" şeklinde devam etmektedir.
[86] Beyit -Ç1, -Ç2
[87] Didi açulmasın bunuñ ötesi/Senüñ oġluñ bu oġlanuñ atası: Eydür ey dīn leşkerinüñ aʿlāsı/Senüñ oġluñdurur oġlan atası M (Bu beyitte vezin "mefāʿilün mefāʿilün feʿūlün" dür.)
[88] Beyit -Ç1, -Ç2
[89] Beyit -M
[90] Beyit -Ç1, -Ç2
[91] Ḳızı idi: Ḳızıydı Ç1
[92] Beyit -M
[93] Beyit -M
[94] Beyit -M

67	‘Ömer eydür ey oġul ṭoġrı digil	Saña bir nesne ṣoraram diñlegil[95]
68	Şu vaḳtin kim senüñle durduġ-idi	Resūl’üñ ravżasına varduġ-idi[96]
69	Şol gün kim mescidde Ḳur’ān oḳuduñ	Ol baña işgil sen ḳanda idüñ[97]
70	Pes andan ṣoñra n’itdüñ bu durumum	Nireye varduñ eyle anı ma‘lūm[98]
71	Bu kez ditredi anda Şaḫme cānı	Ne kim itdiyse bir bir didi anı[99]
72	Eydür ey baba eve gelür idim	Yolda ol fülān Yehūda uġradım[100]
[M 6b]		
73	Eydür baña nite beñzüñ ṣarı durur	Bende bu derdüñ devāsı var durur[101]
74	Aldı girdi evine virdi şarāb	Bilmedüm içdüm anı oldum ḫarāb[102]
75	Çıḳdım ol Yehūd evinden ey ata	Bāġ içinde uġradım bir ‘avrata[103]
76	Ḳıldım ol ‘avrat ile şol dem zinā	İllā tövbe ḳıldım ol işden yine[104]
77	Egerçi kim günāha yüz bekitdüm	Ve illā ey baba tīz[105] tevbe itdüm[106]
78	‘Ömer dir[107] saña ḥad urmaḳ gerekdür[108]	Bu sırrı ḫalḳa duyurmaḳ gerekdür[109]
79	Eydür öldür şimdi ey baba beni	Utanırum kimse duymasın bunı[110]
80	Didi kim utanmayub ḳılan[111] zinā	Ḥad urıcaḳ[112] kim utanmaya[113] yine[114]
81	Yüz karası saña bil o ḥāl[115]-idi	Ol günāhı işledügüñ vaḳt-idi [116]
82	Şimdi kim ṣuçuñ utanur ey [117] oġul	Ḫalḳ içinde yeg durur sözi ḳoġıl [118]
83	‘Ömer eydür Tañrı ḥaddini uram	Muṣṭafā şer‘in yerine getürem [119]

[95] ‘Ömer eydür ey oġul ṭoġrı digil /Saña bir nesne ṣoraram diñlegil: ‘Ömer eydür yā oġul düşdi sefer / Doġrı ayıt kim diyim çün bir ḫaber M
[96] Beyit -M. Bu beytin vezni “mefā‘īlün mefā‘īlün fe‘ūlün” dür.
[97] Beyit -Ç1, -Ç2. Beyitte vezin bozuktur.
[98] Beyit -M. Bu beytin vezni “mefā‘īlün mefā‘īlün fe‘ūlün” dür.
[99] Beyit -M. Bu beytin vezni “mefā‘īlün mefā‘īlün fe‘ūlün” dür.
[100] Beyit -Ç1, -Ç2
[101] Beyit -Ç1, -Ç2
[102] Beyit -Ç1, -Ç2
[103] Beyit -Ç1, -Ç2
[104] Beyit -Ç1, -Ç2
[105] tīz: tīzce Ç2
[106] Beyit -M. Bu beytin vezni “mefā‘īlün mefā‘īlün fe‘ūlün” dür.
[107] dir: eydür M
[108] gerekdür: gerek M
[109] Bu sırrı ḫalḳa duyurmaḳ gerekdür: Hem bu sözi ḫalḳa bildürmek gerek M. Bu beytin vezni “mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ūlün” dür.
[110] Beyit -Ç1, -Ç2
[111] Didi kim utanmayub ḳılan: Eydür utanmayup ḳılduñdı M
[112] urıcaḳ: urucaḳ Ç1, Ç2
[113] kim utanmaya: sen utanursın M
[114] Bu beyitten sonra şiirin vezni “fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün” şeklindedir.
[115] Vezin gereği “hālde” kelimesi “hāl” şeklinde okunmuştur.
[116] Beyit -M
[117] ey: o Ç2
[118] Beyit -M
[119] Beyit -Ç1, -Ç2

84	Böyle diyüb aldı Şaḫme elini	Dutdı meydān içre ol dem yönini[120]
85	İşüdüben cümle ḫalḳ derildiler	Ol siyāset meydānına geldiler [121]
86	Ulu kiçi er ü ʿavrat üşdiler	Gördiler bu Şaḫme'yi aġlaşdılar[122]
[Ç1 443a]		
87	Bir ḳulı var-idi Eflaḥ[123] adı ḫoş	Virdi ṭuraʾı eline ḳıldı cūş [124]
88	ʿÖmer eydür Eflāḥ'a ṭurā' getür	Hīç muḥabbet ḳılma Tañrı ḥaddin ur [125]
89	Çarmıḫa gerdiler oġlanı tamām	Ṣoydular donların[126] anuñ ey hümām [127]
90	Çünki Eflaḥ başladı dövmeklige	Tañrı emri yirine gelmeklige [128]
91	Çünki Eflaḥ ṣoydı Şaḫme[nuñ] donın	Bir ṭuraʾ[129] urdı ki [hem] yardı tenin[130]
92	Açdı bu Şaḫme baġrını [ey] ʿAẓīm	Çaġırurdı ey Kerīm ü ey Raḥīm[131]
93	İki ṭurā' urıcaḳ çoḳ iñledi	ʿÖmer'e yalvardı mühlet diledi[132]
94	Çünki üç ṭurā' ṭoḳundı ḳıldı āh	Eytdi ṣıġındım saña ey pādişāh[133]
[M 7a]		
95	Çünki Eflaḥ ṭurā' urdı beş tamām	Didi el-ḥamdü li'llāh şükür ve's-selām[134]
96	Çünki anuñ ṭurāʾı irdi ona[135]	Cümle yārānlar derildi yanına
97	Yalvaruben didiler[136] kim yā ʿÖmer	Doymaz işbu Şaḫme[137] ṭab ur pes[138] yeter
98	ʿÖmer eydür söylemeñ çekmeñ emek	Tañrı emri yirine varmaḳ gerek[139]
[Ç2 353b]		
99	ʿÖmer eydür Eflaḥ esirgeme ur	Tañrı'nuñ emrini yirine getür[140]
100	ʿÖmer eydür çün bu Şaḫme ḥālini	Ṣormayasız benden anuñ ḥālini[141]

[120] yönüni: yolunı Ç2; Böyle diyüb aldı Şaḫme elini/Dutdı meydān içre ol dem yönini: iletdi bu Şaḫme'yı meydān içe/Tā cezāsın vire lāyıḳ ṣuçına M
[121] İşüdüben cümle ḫalḳ derildiler/Ol siyāset meydānına geldiler: Çün Medīne ḫalḳı cümle üşdiler/Ḳamu ʿālem meydāna dizildiler M
[122] Beyit -Ç1, -Ç2
[123] Eflaḥ -Ç1
[124] Beyit -M
[125] Beyit -Ç1, -Ç2
[126] donların: ṭonlarını Ç2
[127] Beyit -M
[128] Beyit -M
[129] Vezin gereği "ṭuraʾ" kelimesi "ṭuraʾ" şeklinde okunmuştur.
[130] Beyit -Ç1, -Ç2
[131] Beyit -Ç1, -Ç2
[132] Beyit -Ç1, -Ç2
[133] Beyit -Ç1, -Ç2
[134] Beyit -Ç1, -Ç2. İkinci mısranın vezni bozuktur.
[135] Çünki anuñ ṭurası irdi ona: Çün irgürdi eflaḥ ṭuraʾı ona M
[136] didiler: eytdiler M
[137] Şaḫme -Ç2
[138] Doymaz işbu Şaḫme ṭab ur pes: Ṣabr idi vir Şaḫme'ye M
[139] Beyit -M
[140] Beyit -M
[141] Beyit -Ç1, -Ç2

101	Ur yā Eflaḥ ṭurā’ı esirgeme	Öle deyü ġuṣṣa ḳayġu hīç yeme[142]
102	Çünki bu Şaḫme yigirmi ṭurā’ yidi[143]	Didi kim baba yüregim acıdı[144]
103	Ṭurā’ otuza iricek diñledi	Ḳavmi feryād itdi mühlet diledi[145]
104	Çünki ḳamçı[146] ḳırḳa degin yüridi[147]	Eydür ey baba damāġum ḳurıdı[148]
105	Baña bir içim ṣu virsünler buyur	Kim bile ölem beni ṣuya doyur
106	‘Ömer eydür ṭamu ehli ṣuṣaya	Ṣu dileye illā kimse virmeye
107	‘Ömer eydür ṭura irsün elliye	Sen işitme bu Şaḫme ki ne diye [149]
108	Didi Şaḫme ki[150] anam miskīn ḳarı	Di ki[151] gelsün ḥālümi görsün bāri[152]
109	Gelüben görsün beni bir ölmeden	Ol baña ben aña ḥasret olmadan [153]
110	‘Ömer eydür ur yā Eflaḥ altmışı	Allāh emrin gözle ḳo ayruḳ işi [154]
111	Eydür ey baba niçün döndi yüzüñ	Yüzüme ur bāri şol görklü yüzüñ [155]
112	Tā ki benüm baġrım acısı diñe	Görklü[156] ḳoḳuñ tā ki burnuma gire [157]

[M 7b]

113	‘Ömer eydür saña ulaşam[158] bugün	Ḳorḳaram ki[159] ayrılam[160] yarınki gün
114	‘Ömer eydür ṭurā’ irsün yitmişe	Allāh emrine ḳā’īm ol Ḥaḳ işe[161]
115	Didi Şaḫme ey yārenler[üm] gelüñ	Bu cezādan siz beni kim[162] bir aluñ [163]
116	İşidüben bu sözi aġlaşdılar[164]	Heb ṣaḥābe[165] başlarını açdılar [166]

[Ç1 443b]

[142] Beyit -Ç1, -Ç2
[143] Mısrada vezin bozuktur.
[144] Beyit -Ç1, -Ç2
[145] Beyit -Ç1, -Ç2
[146] ḳamçı: ṭura M
[147] yüridi: yürüdi M, Ç2
[148] kurıdı: kurudı M, Ç2
[149] Beyit -Ç1, -Ç2
[150] ki -Ç1
[151] Di ki: Diñ Ç1
[152] Didi Şaḫme ki anam miskīn ḳarı/Di ki gelsün ḥālümi görsün bāri: Şaḫme eydür ey baba anam ḳanı/Ölürem gelsün ḥālim görsün beni M
[153] Gelüben görsün beni bir ölmedin/Ol baña ben aña ḥasret olmadın: Biribirimiz görelüm ölmeden/Ben aña ol baña ḥasret ḳalmadan M
[154] Beyit -Ç1, -Ç2
[155] Yüzüme ur bāri şol görklü yüzüñ: Bu Baña baḳ göreyim bārī gözüñ M
[156] Görklü: Görgüli Ç1
[157] Beyit -M; gire: ḳala Ç2
[158] ulaşam: buluşmam M
[159] Ḳorkaram ki: Ḳoḳaram ki Ç1
[160] ki ayrılam: ayrı düşelim M
[161] Beyit -Ç1, -Ç2; Vezin ve kafiye gereği “işine” kelimesi “işe” şeklinde okunmuştur.
[162] kim -Ç1
[163] Didi Şaḫme ey yārenler[üm] gelüñ /Bu cezādan siz beni kim bir aluñ: Eydür ey yārenlerüm bağışlañuz/Her biriñüz didigüm işleñüz M
[164] İşidüben bu sözi aġlaşdılar: çün yārenler bu sözi işitdiler M
[165] Hep ṣaḥābe: Çaġırup M
[166] açdılar: üşdüler Ç1

117 Biz senüñ-çün cānumuz terk idelüm İllā atañ rāżı olmaz[167] n'idelüm[168]
118 Çünki anda ḳamçı irdi seksene Ḫaber oldı ol zamān anasına [169]
119 Baş açuḳ yalın ayaḳ geldi ana Gördi üşmüş ḫalḳ çü[170] Şaḫme[171] üstüne
120 Vā firāḳā [172] diyüben ol aġladı Cümle ḫalḳuñ yüregini ṭaġladı [173]
121 Eydür ey gözüm nūrı oġlancuġum Göñlümüñ yemişi eglencecügüm [174]
122 Zārī zār aġlar eydür ey oġlanum[175] Bu ne vaḳı'a idi saña cānım [176]
123 Zārī zārī aġladı dir[177] yā 'Ömer Kimse oġlunı bu ḥāle mi ḳoyar[178]
124 Yā 'Ömer bu Şaḫme'yi āzād ḳıl Degme ḳamçı çün baña biñ ḳamçı ur[179]
125 'Ömer eydür ṣabr ḳıl[180] n'eyleyelüm Tañrı buyruġın tamām eyleyelüm
126 Çünki Eflaḥ tamām itdi[181] ṭoḳsanı Virdi Şaḫme Ḥaḳḳ'a ol[182] ṭatlu cānı
127 Anasınuñ uṣṣı gider düşüben Aġladılar ḫalḳ üstine üşüben [183]
128 'Ömer eydür Eflaḥ'a on daḫı ur N'ola öldü[-i]se ger sen ḥaddi ur[184]

[Ç2 354a]

129 Çünki yüz ḳamçı tamām oldı i yār 'Ömer oġlunı öpüb elin şişer[185]
130 Yüzine yüzini[186] urub[187] aġladı Şöyle kim ḫalḳuñ yüregin ṭaġladı
131 Didi kim ey gözlerümüñ çırası[188] Bu benüm dertlü göñlümüñ[189] çāresi[190]
132 Tañrı ḥaddini ururken ölmişüm[191] Ey cezāsın bu cihānda bulmışum[192]
133 Ey benim göñlüm yemişi 'ıyālüm Tañrı emri böyledür n'eyleyelüm [193]

---

[167] atañ rażı olmaz: çün atañ işitmez M
[168] Bu varağın numaralandırılmasında bir hata yapılmış olup 443'ten sonra 445'e geçilmiştir. Biz düzelterek devam ettik.
[169] Çünki anda ḳamçı irdi seksene/Ḫaber oldı ol zamān anasına: 'Ömer eydür ṭura irsün seksene/Ḫaber olsun ol ża'īf anasına M
[170] Gördi üşmüş ḫalḳ çü: Geldi ḫalḳ üşmüş bu M
[171] Şaḫme Ç1
[172] Vā firāḳā: Yazık, ne yazık.
[173] Beyit -M
[174] Beyit -M
[175] Bu mısrada vezin bozuktur.
[176] Beyit -Ç1, -Ç2
[177] Zārī zārī aġladı dir: Zārī ḳılup iñledi eydür M
[178] Kimse oġlunı bu ḥāle mi ḳoyar: 'Ayālin kimse bu ḥālde mi ider M
[179] Beyit -M
[180] ṣabr ḳıl: sen ṣabr it M
[181]Çünki eflaḥ tamām itdi: Çün tamām urdı eflaḥ M
[182] ol: bu M
[183] Beyit -Ç1, -Ç2
[184] N'ola öldü[-i]se ger sen ḥaddi ur: Ne vara_eger öldise ḥaddin yeter M
[185] Çünki yüz ḳamçı tamām oldı i yār / 'Ömer oġlunı öpüb elin şişer: Yüz ṭura'ı tamām urdı [ol] 'Ömer/Geldi oġluna şeşdi ol şīr-i ner M
[186] yüzini: yüzin Ç1
[187] Yüzine yüzini urub: yüzin urdı yüzine çoḳ M
[188] Didi kim ey gözlerümüñ çırası: ey benim gözümüñ nūrı pāresi M
[189] Bu benüm dertlü göñlümüñ: Tañrı ḥükmidür yoḳdur bunuñ M
[190] Bu mısra vezne uymamaktadır.
[191] ölmişüm: ölmişdür Ç1
[192] bulmışum: bulmışdur Ç1
[193] Beyit -Ç1, -Ç2

[M 8a]

134	Ey benim bülbül nefeslü bülbülüm	Ey benim bāġum bāḳçem reyḥānum gülüm[194]
135	Allāh’uñ emrine muḥkem düşmişüm	Ey cezāsın bu cihānda bulmışum [195]
136	Ey benüm baġrüm pāresi cigerüm	Ey yigitlikde giden datlu cānum [196]
137	Kāşki[197] ʿÖmer dünyā [198] gelmeyeyidi[199]	Saña bu vāḳıʿa[200] olmayayıdı[201]
138	Tañrı emri budurur n’eyleyelüm	Çāre nedür buña ṣabr eyleyelüm[202]
139	Çünki Ḥaḳḳ’uñ emridür n’itmek gerek	Allāh emrine boyun egmek gerek [203]
140	Bir ġiri ḳopdı[204] Medīne şehrine	Cümle ḫalḳ ṭutuşdı anuñ ḳahrına[205]

[Ç1 444a]

141	Ṣoñra[206] yudılar kefene ṣardılar	Sinleden yaña ḳamu ḫalḳ vardılar[207]
142	Hem namāzın ḳıldılar anda tamām	Ḳur’ān’ı ḫatm eylediler *ve’s-selām* [208]
143	Döndiler ḫalḳ cümle andan yirine	Tañrı buyruġı varuben yirine[209]
144	Uyḫuya vardı ʿAlī düşde görür	Kim bu Şaḫme Muṣṭafā’yla oturur [210]
145	Başına bir nūrdan[211] tāc urınur[212]	Yüzi nūrı ayça günce[213] görinür
146	Ḥulleler giyer ki rengi göz alur[214]	Çün ʿAlī görüb[215] anı ḫayrān olur[216]
147	Muṣṭafā ʿAlī’ye eydür [217]yā ʿAlī	Ḫoşnud eyledi ʿÖmer beni velī[218]
148	Döndi bu Şaḫme eydür kim yā ʿAlī[219]	Atama söyle[ye]sin bu aḥvāli [220]

[194] Beyit -Ç1, -Ç2; Bu mısrada vezin bozuktur.
[195] Beyit -Ç1, -Ç2
[196] Beyit -Ç1, -Ç2
[197] Kāşki: Kişke Ç2; Keşke M
[198] dünyā: dünyāya Ç1
[199] gelmeyeyidi: gelmeseydi M
[200] Vezin gereği “vāḳıʿalar” kelimesi “vāḳıʿa” şeklinde okunmuştur.
[201] olmayayıdı: olmasaydı M
[202] Beyit -M
[203] Beyit -Ç1, -Ç2
[204] ḳopdı: düşdi Ç1
[205] Beyit -M
[206] Ṣoñra: Eri M
[207] Sinleden yaña ḳamu ḫalḳ vardılar: Sin[le]den yaña Ḥaḳ’a gönderdiler M
[208] Beyit -M
[209] Beyit -M
[210] Şaḫme Muṣṭafā’yla oturur: Şaḫme Muṣṭafā ile ṭurur M
[211] bir nūrdan: güher [ü] nūr M
[212] urınur: urur M
[213] Yüzi nūrı ayça günce: Yüzi ay hem güneşçe M
[214] Ḥulleler giyer ki rengi göz alur: Ḥulle giymiş hem nūrdan güzel olur M
[215] görüb -Ç2
[216] olur: ḳalur M
[217] Muṣṭafā ʿAlī’ye eydür: Resūl eydür ʿAlī’ye kim M
[218] ʿÖmer beni velī: bizi ʿÖmer cānı M
[219] Bu mısrada vezin bozuktur.
[220] Beyit -Ç1, -Ç2

149 Nitekim ḫoşnudum andan ey Çalap Yiri uçmaḳ içre olsun ki ʿaceb [221]
150 Nitekim yazıḳdan arıtdı bunı[222] Ḥaḳ günāhdan eyle pāk itsün[223] anı
151 Çün uyandı söyledi ʿAlī anı[224] Şād olub sevindi ʿÖmer'üñ cānı[225]
152 Sevinüb didi kim[226] minnet cānuma Atalıḳ[227] eylemişüm oġlanuma [228]
153 Şu resme ʿadl [u] dād iderdi ġāyet [229] Anuñ ʿadline hīç yoḳdur nihāyet[230]
154 Göçürdi anı da bu fānī devrān Bu kez ʿOṯmān bin ʿAffān oldı sulṭān [231]

[M 8b]

155 Çün oġlan olmış benden şākir[232] Hem şākir olmış Resūl benden şükür[233]
156 Maʿşūḳ içün gör ʿāşıḳlar ne ḳılur Çün ʿāşıḳlar ḥālini kim ne bilür [234]
157 Kimi dīn dönderür kimi cān virür Kimi emrin ṭutup oġlun öldürür[235]
158 Aḳsarāylu ʿĪsā tevẕiḳ eyle sen Dün-ile yalvar Ḥaḳ'a çoḳ iñle sen [236]
159 İşlerüñüz cümle ḫayr ile olsun tamām[237] Muṣṭafā'ya vir ṣalavāt ve's-selām[238]
160 Tā ki ola her duʿālar müstecāb Söz budur *Allāhu āʿlem bi's-ṣavāb* [239]
161 Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilāt Muṣṭafā'nuñ rūḥına vir ṣalavāt [240]

[221] Nitekim ḫoşnudum andan ey Çalap/Yiri uçmaḳ içre olsun ki ʿaceb: Ben atamdan ḫoşnūd olmışum tamām/Yedi uçmaḳ olsun aña dārü's-selām M
[222] bunı: beni M
[223] günāhdan eyle pāk itsün: günāhından şöyle arıtsın M
[224] söyledi ʿAlī anı: bu sözi didi ʿAlī M
[225] Şād olub sevindi ʿÖmer'üñ cānı: ʿÖmer eydür şöyledür Allāh yolı M
[226] Sevinüp didi kim: ʿÖmer eydür şükür M
[227] Atalıḳ: Ḫoş atalıḳ M
[228] oġlanuma: oġluma M. (Bu beyitle beraber şiirin vezni tekrar "mefāʿilün mefāʿilün feʿūlün" şeklinde dönmüştür.)
[229] iderdi ġāyet: itdi nihāyet Ç2
[230] Beyit -M
[231] Beyit -M
[232] Bu mısrada vezin bozuktur.
[233] Beyit -Ç1, -Ç2
[234] Beyit -Ç1, -Ç2
[235] Beyit -Ç1, -Ç2
[236] Beyit -Ç1, -Ç2
[237] Bu mısrada vezin bozuktur.
[238] Beyit -Ç1, -Ç2
[239] Beyit -Ç1, -Ç2
[240] Beyit -Ç1, -Ç2

Sonuç

XIV. yy. şairlerinden olan Aksaraylı İsa, mesnevi sahasında eserler vermiş bir isimdir. Günümüze ulaşmış 4 eserinden biri olan “Ebu Şahme Menkıbesi” Râşid Halifelerden ikincisi olan Hz. Ömer’in anlatıldığı bir manzumedir. 161 beyitlik eserde Hz. Ömer’in adalet yönü ele alınırken bu konu halifenin Ebu Şahme lakaplı oğlu üzerinden hikâye edilmiştir. Asıl adı Abdurrahman olan Ebu Şahme, bir Yahudi’nin aldatmasıyla önce içki içmiş devamında da bir kadınla zina etmiştir. Bu suçuna istinaden Ebu Şahme, babası Hz. Ömer’in uygulattığı had cezası üzerine vefat etmiştir. Eser, İslam tarihinden bir kesiti, dramatik bir üslupla kaleme alınmıştır. Hem din kurallarına ve Allah’ın şeriatine sıkı sıkıya bağlı bir halife hem de evladının vefatına üzülen şefkat dolu bir baba kimliğiyle Hz. Ömer, manzumede yer almıştır. Dili kadar üslubu da sade ve anlaşılır olan metin, İslam’da adalet kavramını anlattığı yönüyle didaktikken Ebu Şahme’nin yaşadıkları, vefatı ve vefatı sonrası durumunu ele alışıyla da lirik bir özellik göstermektedir.

“Menâkıb-ı Hazret-i Ömer’in Oğlu Ebu Şahme” adlı mesnevi, dil ve içerik özellikleriyle XIV. yüzyıl Eski Anadolu Türkçesinin dilsel özelliklerini taşımaktadır. Çalışmamızda eserin belirgin dil özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Eserde ünlülerin harf ve harekeyle gösterilmesi gerek sözcüklerde gerekse de eklerde dönemin dudak uyumunun gelişiminin tespiti ve dil özelliklerinin ortaya konulabilmesi açısından kolaylık sağlamıştır. Eski Anadolu Türkçesinde dudak uyumu yoktur ancak eserde, Eski Anadolu Türkçesi döneminde yuvarlak ünlülü kullanılan bazı eklerin hem yuvarlak hem de düz ünlülü kullanımı tespit edilmiştir. Metin içerisinde hem düz hem de yuvarlak ünlülü olarak kullanılan ekler : -Ul fiilden fiil yapma eki işitilmedi 20b/açulmasın 60b; +Dur bildirme eki dönem özellikleri gereği yuvarlak ünlü kullanılması gerekirken bir örnekte düz ünlülü olarak kullanılmıştır: dīvārıdır 9b. Yuvarlak ünlülü olmasına rağmen incelediğimiz metinde 1. Çokluk emir eki -AlUm, kalın sıradan ünlülerin yer aldığı bir örnekte düz ünlülü olarak kullanılmıştır: çalalım 54b. Bu eklerin birer örneğinin bulunması müstensih hatası olabilme ihtimalini doğurmaktadır. Metinde ikili kullanımlar da mevcuttur: baġrüm 136b / baġrim 136b; ṣarudur 44b / ṣarıyım 45b. Aksaraylı İsa’nın eseri, hem edebiyat tarihi hem de dil tarihi araştırmaları açısından vazgeçilmez bir kaynak değerine sahiptir ve gelecek kuşaklara aktarılarak Türk-İslam kültürünün sürekliliğini sağlayan kıymetli bir miras olarak önemini muhafaza etmektedir

Kaynakça

Arat, Reşit Rahmeti, Ahmet, T. (1976). *Türk Şivelerinin Tasnifi Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara: TKAE Yayınları.

Aziz, Gökçe. (2009). Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine Dudak Uyumu ve Ünsüz Uyumu. *Journal of Turkish Studies*. 4.3.

Çiçekler, Mustafa. (2004). "Mesnevî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Ankara, c. XXIX, s. 320-322.

Dilçin, Cem. (1983), Yeni Tarama Sözlüğü, Ankara: TDK Yayınları.

Dilçin, Cem. (1995). Örneklerle Türk Şiir Bilgisi. TDK Yayınları, Ankara.

Duman, Musa. (2000). Birgili Muhammed Efendi, Vasiyyet-name. İstanbul: R Yayınları.

Ergin, Muharrem. (1997) *Türk Dil Bilgisi.* İstanbul: Bayrak Yayınları.

Erkan, Ahmet Serdar. (2025). Muhammed'in Siyer-i Nebî'sinin Bilinmeyen Yeni Bir Nüshası Üzerine. *Akademik Dil Ve Edebiyat Dergisi*, 9(1), 17-36. https://doi.org/10.34083/akaded.1625356

Esir, Hasan Ali. (2019). XV. Yüzyılda Muhammed Tarafından Yazılan Manzum Sîret'in Nüshaları-I. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi(41), 63-88. https://doi.org/10.21497/sefad.586584

Gülsevin, Gürer. Boz, Erdoğan. (2010). *Eski Anadolu Türkçesi.* Ankara: Gazi Kitabevi.

Güneş, İsmail. (2021). Aksaraylı İsa (e-aksaray ansiklopedisi), erişim tarihi: 30.05.2025, https://e-sehir.aksaray.edu.tr/2021/01/13/aksarayli-isa/

İpekten, Haluk. (2015). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Karaağaç, Günay. (2018). *Türkçenin Ses Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Kartallıoğlu, Yavuz. (2011). *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16, 17 ve 18. Yüzyıllar)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kavruk, Hüseyin. (1998). Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler, Ankara: MEB Yayınları.

Kaya, İsmail. (2013). Hz. Ömer ve Ailesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Konyalı, İbrahim Hakkı. (1974). Abideleri ve Kitabeleri İle Niğde Aksaray Tarihi. c. II, İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası.

Korkmaz, Şenol. (2020). Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Bir Hikâye: Aksaraylı Îsâ: Hikâyet-i Şuhmâ [06 Mil Yz A 6823/2]. Journal of Old Turkic Studies, 4(1), 98-151. ttps://doi.org/10.35236/jots.647607

Korkmaz, Zeynep. (2005). Türkçede -°n Zarf -Fiil Ekleri İle pan / -pen Eki ve Türemeleri. *Türk Dili Üzerine* Araştırmalar I, (179-187). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Zeynep. (2007). *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.

Köse, Feyza Betül. (2018). Hz. Ömer'in Aile Hayatı, *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*, cilt: II, s. 371-390

Ögtem, Ramazan. (2018). Hz. Ömer'in Müslüman Aile Yapısını Oluştururken Gözettiği Prensiplerin Değerlendirilmesi, *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*, cilt: II, s. 445-458.

Özdemir, Sema. (1996). Aksaraylı İsa'nın Miraciyyesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Özkan, Mustafa. (1993). *Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs, Gülistan Tercümesi, Giriş - İnceleme - Metin - Sözlük,* Ankara: TDK Yayınları.

Öztürk, Jale. (2003). Ses Değişikliği Geçiren Kelimelerin Yazı Dilindeki Eski Şekilleri. *Güneyde Kültür,* 14 (141), 1-5.

Paçacıoğlu, Burhan. (2006). *VIII-XVI Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı*, Ankara: Bizim Büro Basımevi.

Parlatır, İsmail. (2012). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi.

Sarı, Mevlût. (1982). *El-Mevarid Arapça -Türkçe Lûgat*, İstanbul: Bahar Yayınları.

Sarıcık, Mustafa. (2016). *Bütün Yönleriyle Dört Halife Dönemi*, İstanbul: Nesil Yayınları.

Savran, Hülya. (2018). Türk Dilinde Yuvarlaklaşma Olayı ve Dudak Uyumu. *Türkbilig* 2018/35.89-96.

Şahin, Haşim. (2003). “Menâkıbnâme”, İslam Ansiklopedisi, c.28, Türkiye Diyanet Vakfı, s. 112-114. Ankara.

Şentürk, Ahmet Atilla., Kartal, Aahmet. (2016). *Üniverisler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Timurtaş, Faruk. (1976). Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri. *Türkiyat Mecmuası,* 18, 331-368.

Timurtaş, Faruk. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi (XV Yüzyıl Gramer- Metin- Sözlük*). İstanbul: Enderun Kitabevi.

Ünver, İsmail. (1986). “Mesnevî”, Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Dîvân Şiiri), s.430-563, Ankara: TDK Yayınları.